

HISTORIA ECCLESIAE

Hermán M. János*

Nagyvárad/Zwolle

Adalékok a hollandiai magyar gyermekmentés történetéhez

Ismeretlen hollandiai adatok: K. H. Miskotte
részvétele a magyar gyermekek felkarolásában

Addenda to the History of Dutch-Hungarian
Child-Rescue Actions. Abstract

The history of *diakonia* starts with the helping of the small and the fallen. The Church regards its service in the world as being essential to practice love, that is, the conquest of evil with doing good. In times of sorrow and distress, even the simplest people should protect life and pursue peace, like accepting children and persecuted people in his home. The statistics testify that during World War I, the Netherlands gave shelter to tens of thousands of Belgian refugees, and starting from 1919 to the hungry and weakened Hungarian children. Other western-European countries deployed similar activities, but the Dutch figures are quite high concerning humanitarian actions, in which the Protestant and Catholic churches played a major part. Between 1920 and 1930 about 30 000 children from Hungary were nursed and taken care of in the Netherlands, for an average period of three months. But often it was also for a period of one year or even two years. For a second time, in 1947–1948, the Hungarian child aid actions were repeated, this time a number of around 1500 Catholic and Reformed children arriving to the Netherlands.

In this paper we present a new element concerning the work and organisational efforts of the Professors in Theology Kornelis Heiko Miskotte and Van Ruler, and the poet on Dutch and Hungarian soil, Erzsébet Kisjókai Szakal, respectively.

Keywords: child rescuing actions in the Netherlands 1919–1949; humanitarian action in the Netherlands after WWI and WWII; Hungarian children training in the Netherlands; Hungarian Children and Dutch foster parents; 20th Century Dutch-Hungarian relations; Miskotte, the Dutch saviour of Hungarian children.

* Hermán Mostert János református lelkipásztor (sz. 1948) a Kolozsvári Protestáns Teológián szerzett lelkészi oklevelet (1966–1970), és doktorjelöltként végzett tanulmányokat a Kolozsvári Teológián (1970–1971), Bukarestben (bizantinológia; 1971–1973) és az amszterdami Vrije Universiteit ösztöndíjasaként (reformációtörténet; 1980–1981). Lelkészi szolgálatot teljesített Mezőkeszűn és Magyarrégenben (1973–1976), Somkeréken (1976–1978), Újösön és Fűzkúton (1978–1983), 1983 és 1988 között a hollandiai Ouwsterhaule és Scharsterbrug települések gyülekezeteiben és Brüsszelben (1989–1992), menekültügyi lelkészként Budapesten (1992–1993), ezt követően Londonban (1993–1994), majd pedig ismét Brüsszelben (1994–1999). 1999 őszétől a Királyhágómelléki Református Egyházkerület előadó-tanácsosaként, a Kiadó és Sajtóosztály vezetőjeként és a Nyugat-Európai Magyar Lelkigondozói Szolgálat titkárhelyetteseként munkálkodott. Doktori címet 1992-ben szerzett a budapesti Károli Gáspár Református Teológián. Magyar egyháztörténetet óradóként tanított a Groningeni Egyetem Magyar-Holland Fakultásán (1990–1991); 1995 és 1999 között a komáromi Kálvin János Református Teológiai Akadémián egyházjogot oktatott; 2007-től a Partiumi Keresztény Egyetem Teológiai Tudományok Tanszékének vezetőhelyettese, ahol egyetemes és protestáns egyháztörténetet ad elő. Kutatási területei: erdélyi diákperegrináció a hollandiai egyetemeken (17–18. sz.); a moldvai reformáció; Bethlen Miklós teológiai gondolkodása; Johannes Honterus; a Váradi Biblia története; Kuyper Ábrahám és a neokálvinizmus hatása Magyarországon.

Ha régi újságokban és levelekben keressük Kornelis Heiko Miskotte munkásságának nyomait, olyan tőle származó, magyar vonatkozású mondatokra és szövegekre lelhetünk, amelyekről eddig nem volt tudomásunk. Munkásságának és hatásának szerepét mindenképpen érdemes tanulmányozni a magyar teológiai irodalomban, a köztudatban pedig úgy is számon tartani, mint aki világháborúkat átvészelt magyar gyermekek egyik jeles pártfogója volt.

Miskotte a magyar gyermekek befogadásakor falusi lelkipásztorként intézkedett 1924-ben; a második világháborút követően pedig neves teológusként szólalt meg a magyar gyermekek felkarolásának és hollandiai gondozásának ügyében.

Neve és tudományos munkássága¹ ma az erdélyi lelkipásztorok előtt egyáltalán nem ismeretlen, aktualitását sem kell erőltetni:

¹ Boer, Dick: „Ismér minket az Isten”. Bevezetés Miskotte teológiájába. Fordította: Juhász Tamás. In: *Református Szemle* C. évf. 2007/3, 537 (elhangzott Györgyfalván, 2005 októberében, a Romániai Országos Református Lelkészi Tanács Szövetség és a Holland Továbbképző Intézet szervezésében tartott önkéntes továbbképzőn; koordinátor: Ries Nieuwkoop református lelkész, Zwolle).

Miskotte életrajzát és tudományos pályájának ismertetését ld. Ferencz Árpád tollából: A titok felé nyújtózkodva. In: *Református Szemle* C. évf. 2007/3, 553–573. Kornelis Heiko Miskotte 1894. szeptember 23-án született Utrechtben, a teológiát is az ottani egyetemen végezte. A zsidó vallás lényegéről írt disszertációt 1932-ben (*Het wezen der Joodsche Religie*). Nagy fenomenológiai munkája, az *Edda és Thóra* 1939-ben jelent meg, ezt követi a *Bibliai ABC* 1941-ben. Leideni professzor 1945 és 1959 között, ahol dogmatikát és biblia-teológiát tanított. Amszterdamban az egyház peremén élők, elsősorban értelmiségiek között végzett városi missziót, néhány amszterdami lelkészársával együtt pedig kiadta a *Micsoda lélek lakozik bennünk?* című röpiratot (1945). Ebben bejelentették, hogy belépnek a szociáldemokrata pártba. Miskotte maga már a háború előtt tagja volt ennek a pártnak. Főműve: *Hogyha hallgatnak az istenek*. Az Őszövetség értelméről írott művének első változata 1956-ban jelent meg. Nyugdíjba vonulása után a Hervormde Kerk énekeskönyvígyi bizottságának lett az elnöke, és nagy eredmények számát az 1973-ban megjelent egységes *Énekeskönyv az Egyházak számára*, vagyis a *Liedboek voor de Kerken*. Családi életéről itt vázlatosan csak annyit közlünk, hogy többgyermekes, mélyhitű református családból származott. 1923. szeptember 23-án házasságot kötött Cornelia Johanna Cladder ápolónővel. Öt gyermekük született. Felesége és Alma nevű leányuk ételmérgezés következtében halt meg 1946 októberében. 1953. november 13-án újraházasodott, egy lelkész özvegyét vette feleségül, akinek a neve Janneke van Pienbroek. Elhunyt 1976. augusztus 31-én.

A cortenei magyar gyermekakcióra Ries Nieuwkoop hívta fel a figyelmet 2005-ben. Dr. Ferencz Árpádnak, a DRHE tanárának mondok hálás köszönetet az *Élet és Jövő* egyik 1948-as számáért. Dr. Ladányi Sándornak, a KGRE professzorának mondok e helyen is köszönetet a számomra megküldött anyagokért. Dr. Ladányi Sándorné Kozma Borbála asszonynak is hálát fejezem ki a szíves segítségért. Miskotte szövegeinek a fordítását átnézte Hermán Rebeka Rubinka, az anyaggyűjtésben segédkezett Hermán János Zsolt és Zsuzsika. E helyen mondok köszönetet Dr. Tóth Miklós szíves közléseiért is. Urbán Ákosnak és Emőkének hálásak vagyunk a hadadi családfüzet kiadásának támogatásáért és a rendelkezésemre bocsátott folyóiratokért. A belgiumi magyar gyermekakció szempontjából fontos névsorokért és egykori közleményekért Dobai Sándor atyának mondok köszönetet.

A jelenleg Liège-i római katolikus magyar főlelkész szerint a Caritas Catholica brüggei irodájában vagy brüsszeli főirodájukban lehetne még szerencsésen kutatni. Magától értetődik, hogy a korabeli flandriai protestáns gyülekezetek levéltáiraiban is van még fel nem tatott anyag, főleg a diakóniai bizottságok jegyzőkönyveiben.

Elismerő tisztelettel idézem ft. Dobai Sándor 1998. augusztus 20-án kelt levelét: „Kedves János! Minden igyekezetem ellenére nem tudtam semmi érdemlegeset előkeríteni a régi könyvekből. E két részlet egy 1934-ben megjelenő Évkönyvből van véve. De akkor már nem tárgyalták a gyermekakciót, mely a 20-as évek után főleg 1924–29-ig tartott. Akkor kb. 10 000 magyar gyermek érkezett, rövidebb-hosszabb időre, a Caritas Catholica szervezésében befogadó családokhoz. Nagy része persze visszament. Legtöbben flamand vidéken, főleg nagycsaládosoknál nyertek befogadást. Most halnak meg az utolsók, akik akkor gyermekként jöttek és itt maradtak. Nagyon sokat ismertem közülük. Talán a Caritas főirodájában, Brüsszelben vagy Brüggeben találás nyomokat. Szeretettel köszöntelek: Sándor bátyád.”

„A miskottei teológia nagy erőssége, hogy úgy leplezi le az emberi hübriszt, hogy közben a modern ember életérzését komolyan véve az élet értelmét jelentő Krisztus-követést mutatja fel. A teológiai etika a 20. században felismerte ennek a lehetőségnek az erejét, de napjainkra mintha lanygulni látszana hatása.”²

Miskotteval foglalkozva nem tehetjük, hogy csupán lábjegyzetben említsük meg azt a derék ismeretterjesztő vállalkozást, amely a holland református teológiai gondolkozás három markáns képviselőjének rövid életrajzát és néhány igehirdetését közli. Miskotte, Noordmans és Van der Werf személyéről van szó, és sokunk számára ez volt a legelső alkalom a velük való megismerkedésre. A jó harminc évvel ezelőtti „földalatti” kiadás részletei talán még felderíthetők. A szálak Hebe Kohlbrügge asszonyhoz vezetnek, akinek szoros kapcsolata volt a három teológussal.³ A *Holland prédikációk* című kis kötetről van szó, ahol az Ézs 38,19 alapján az életszeretetről, az 1Móz 4,15 alapján pedig a szent jegyről olvashatunk két magvas prédikációt Miskotte neve alatt.⁴

Miskottenak a nevezetes holland–magyar gyermekakciókban való részvétele valahogyan a háttérbe szorult, talán csak a témával foglalkozók tudnak róla.

Halálának évében, 1976 folyamán jelent meg az a ritkaságszámba menő kiadvány, amelynek a főcíme: *Mint aki szolgál...*, és amely tulajdonképpen Cortgene gyülekezetének híradója, annak csonkítatlan kiadása, vagyis a lap összes példányai 1923 októberétől 1925 áprilisáig.⁵

Posta Benjámín OFM brüsszeli lelkész segítőkészségéért szintén e helyen mondok köszönetet a küldött anyagért. Idézem a levele vonatkozó részét: „Kedves János Testvérem!... Mellékelem az eddig összegyűjteni sikerült anyagot a gyereksegély akcióról. Ezek mind a megjelölt szerzőtől származnak, ti. személyes látogatásom alkalmával kaptam ajándékba tőle azzal a felhatalmazással, hogy szabadon használhatom. Négy újságcikk, közlemény. (A gépelt adattáblázat nem tudom, hogy hol jelent meg, vagy megjelent-e egyáltalán.) Végül ezen kutatás eredményeként készült egy film, amit a holland tv is leadott. A másik kétlapos melléklet a Gent-Ostakker-i Magyar Flamand Baráti Kör lapjának legutóbbi számából való. A hátlapján ott van minden adat, ami az esetleges kapcsolatfelvételt elősegítheti... Isten áldotta szent szolgálatot kíván, szeretettel paxol legkisebb testvéred az Urban, Benjámín. Brüsszel, 1998. május 3.”

Hálás vagyok dr. Borovi József professzornak, akitől a legtöbb anyagot kaptam, és akinek én is továbbítottam hollandiai dokumentációt az időközben megjelent művéhez: *Magyar katolikus lelképásztörök szolgálata Hollandiában*. Szent István Társulat, Budapest 2002, 39–44.

² Ferencz Árpád: A titok felé nyújtózkodva. Megjegyzések K. H. Miskotte teológiájának margójára. In: *Református Szemle*, C. évf. 2007/3, 573. Ugyanezen cím alatt megjelent a DRHE 2006/2007-es *Orando et laborando* című értesítőjében is, Debrecen, 2007. Dr. Ferencz Árpád tanulmánya Miskotte életművének érte, kiváló magyar összefoglalása.

³ Kohlbrügge, Hebe: *Twee maal twee is vijf*. Kok-Kampen, 2002. H. Kohlbrügge és Miskotte ismeretése az ellenállás idején vált szoros kapcsolattá. Ld. e könyvben a 41. és 56. oldalakon leírtakat, ahol Miskotte kérdéseit közvetítette Karl Barth felé, vállalva a háborús veszedelmekkel járó utazást Svájcba, vagy amikor Amszterdamban részt vesz Miskotte igehirdetésén 1945. május 9-én, a német kapitulálás után.

⁴ *Holland prédikációk*. Stencilezett sokszorosítással készült példány. Kiadási hely és évszám megjelölése nélkül. Hebe Kohlbrügge asszony nekem ajándékozott egy példányt 1983. szeptember 25-én. Antal József (postacademiai képzésen vett részt az utrecht egyetemen 1969 decembere és 1970 márciusa között) szóbeli közlése nyomán írom, hogy a Miskotteről szóló ismertetést és a két prédikációt ő fordította Etéden, a másik két szerzőt más fordította. A holland nyelvű összefoglalókat valószínűleg Jan Schippers írta. E kötetnek példányát találjuk a Sárospataki Református Gimnázium Könyvtárában, jelzete: b.28.185. Érdekes, hogy a 93 oldalas füzet megjelenési évének a katalógusban itt 1978 van feltüntetve.

⁵ Miskotte, K. H.: *...als een die dient. Volledige uitgave van het 'Gemeenteblaadje Cortgene'* [Mint aki szolgál... A 'Cortgeni Gyülekezet Híradó' csonkítatlan kiadása]. Ten Have/Baarn 1976. (A továbbiakban: GC.)

Jóllehet 1921-ben került első gyülekezetébe, a híradó szerkesztésére csak két év múltával kerülhetett sor, és azt beiktatási prédikációjának tanításával indította: Jézust szolgáló szeretettel lehet igazi gyülekezetté válni.

Megjegyezzük, hogy a lapban egyetlen előkészítő hírt sem találunk a magyar akcióval kapcsolatban, pedig a számunkra fontos írásából kiderül, hogy komoly, befogadó családokat kereső szolgálatot végzett a magyar gyermekek emlékezetes érkezése előtt. Azt viszont, hogy a magyar gyermekek érkezéséről szóló írás maradandó értékű, már 1946-ban jelezték azok a szerkesztők, akik azt a tíz legfontosabb cortgenei esszé közé sorolták.⁶

I. De Hongaartjes komen

Első közlés

Az első évfolyam 19. számában, pontosabban az 1924. március 15-i számban *Jönnek a kismagyarok* címmel egy megható jegyzetet közöl, amelyet a következő számban folytat. Mivel forrásjellegű, ezért az értékes miskottei szöveget teljes egészében idézzük magyar fordításban:

„Eleinte csak a sürgés-forgás látszott. Azután a felkelő nap sugaraitól övezve, beszálltak a gátaikon gyorsan áthajtó négy autóba. Összeszűföldva ültek, mindnyájan bölintottak és kacagtak, a vezetők felé kacsintottak, integettek, mutogattak. A fiúk ablaküveghez nyomott orral követték, hogy a sárga autók egymást előzve miként kergetőznek. Eközben elfelejtették a vonaton töltött hosszú utat és nézték a fényt, valósággal érezték a fényt, amíg a szemükben is fény támadt; a kislányokból valami felszabadult, megtört a zárkozottság kérge.

Mindenütt emberek sietnek ki a házaikból az utcára és integetnek, és a meleg tekintetüket hozzák elő a fényben; belőlük is feltör valami 'ah, mennyire, milyen keményen beenyvesedtünk, halvány lehetősége sem volt annak, hogy természetes érzések jussanak ki szívünkből, hiszen még a legnagyobb megindulásainkat is szégyelljük'.

Azt azonban látni kellett volna úgy, ahogyan azt én láthattam az első ülésről: itt ott egy-egy merev kéz emelkedik a levegőbe, először félig, ügyetlenül, még egy kicsit görcsösen, aztán (miután a gyermekek valamennyien visszaintenek) felszabadultan, erőteljesen és meghatóan; könnyedén leng a bütykös ököl le és fel, könnyek tolnak a szemekbe. Mi is az, az a csodálatos, ami áthatja és felkavarja a szívünket? Csak az együttérzés lenne? Úgy hiszem, hogy sokkal többről van szó. Akkor mi másról?⁷

Az első híradás a magyar gyermekek Cortgene községbe való érkezéséről mintegy keresztmetszete is a Miskotte és a gyülekezete közötti kapcsolatról, az egymástól való távolságtartásról, az Ige megértése és elfogadása körüli nagy különbségekről.

⁶ Miskotte, K. H.: *In de gecroonde Allemansgading. Keur uit het verspreide werk van prof. dr. K. H. Miskotte.* Bijengebracht door Willie C. Snethlage en E. A. J. Plug. Callenbach, Nijkerk 1946, 53–54.

⁷ GC 101. A jegyzet holland címe: *De Hongaartjes komen.* Megjegyezzük, hogy 1924. március 15. szombatra esett és Cortgene egyházközségében az aznapi bibliaolvasásra az ApCsel 25. fejezete volt a kijelölt rész. Az ige hirdetés textusa 1924. március 2-án 2Móz 20,27; márc. 9-én a textus: Préd 10,7; március 16-án, vasárnap Mt 6,6–11 volt az alapige, egy hét múlva, március 23-án pedig Jn 13,30–31.

Másrészt a magyar gyermekek érkezése váratlanul épült érzelmi hidat képzett a lelkipásztor és a hívei között. Nemsokára ehhez hasonlítottak 1924 júniusában az első gyermekük, a Titia születése alkalmával esett látogatások a parókián.

Nyilvánvaló, hogy Miskotte – környékbeli kollégáihoz hasonlóan – vezető szerepet vállalt a gyermekek fogadásában és elhelyezésében.

Cortgene múltjáról

Manapság Kortgene név szerepel a közigazgatási névjegyzékben, egyházszervezetileg pedig Kats-Kortgene Protestáns gyülekezete lépett a helybéli Hervormde Kerk örökségébe. Történetileg a 13. századig nyúlnak vissza a parókiára vonatkozó adatok, míg 1530-ban a Szent Félix nevű szökőár mindent elpusztított, kivéve a templomtornyot, amely 150 évre a víz alá került.

Amikor 1681-ben hozzáfogtak a templom csarnokának építéséhez, a templomtornyot úgy erősítették meg, hogy új falat húztak köréje. A harang 900 kilós, amit Tromp holland tengernagy hadizsákmányként hozott egy francia szigetről és a községnek adományozott. Németek vitték el 1942-ben, de hajójuk elsüllyedt és a háború végén a hollandok kihalászták az 1661-ben öntött Suzanne nevű harangot. Az egyházközség egy monumentális orgonát építtetett 1905-ben a Nicolaaskerk szentélyébe.⁸ Cortgene 1413 óta városi jogokkal bír. A kisváros lakosainak száma 1874-ben 1037 fő, 1974-ben pedig 1275 lakost írtak össze. A gyülekezet ma is abba a templomba jár istentiszteletre, mint Miskotte idejében, de a fényképek alapján a templombelső teljesen átalakult az 1953-as katasztrófát követően, amikor az árvíz még a keresztelőmedencét is kisodorta a templomból, és azt többé soha nem találták meg. A levéltári anyag is megsemmisült, de ami fájdalmasabb, az az, hogy igen sokan pusztultak el a lakosok közül. Kortgene protestáns gyülekezetének mai lelkipásztora, Nico L. M. Vlaming szíves közlése szerint Miskotte volt a 18. lelkipásztor az 1689-től Cortgeneben szolgáló lelkészek névsorában, amint arról a konzisztóriumban található felírtos tábla tanúskodik.

A rendelkezésünkre álló gyér anyagból egy 1905-ös ébredési-evangélizációs kampány leírása arról vall, hogy buzgóság szempontjából kicsiny volt az a gyülekezeti mag, amelyik nyíltan vállalni merete a példamutató keresztyén életet, viszont annál több volt a közömbösök vagy az őket gúnyolók száma.⁹ Miskotte négy évig tartó cortgenei szolgálatára¹⁰ nézve egy korabeli tanú visszaemlékezései nyomán utalunk. Az egykori presbiter, J. Versee által leszűrt következtetések hitelességéhez nem fér kétség.

A presbiter a volt lelkészük 75. születésnapján úgy látta, hogy Miskotte valóságos jelenségnek számított: „a szeretet követelményei iránt végtelenül következetes volt”.

⁸ Az adatok a műemlékvédelmi egyesület emléktáblájáról és C. P. Pols: *Kortgene in oude ansichten* című albumából származnak (Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 1974.) Ld. http://www.europese-bibliotheek.nl/nl/boeken/Kortgene_in_oude_ansichten/100-106630/artikel/1#fragment. Ld. még: Bruijns, Jan: *Met veele voorregten begunstigd – Wandeling door de geschiedenis van Kortgene*. Uitg. De Koperen Tuin, Goes 1991, 142.

⁹ H. J. Couvée: Over de samenkomsten te Cortgene op. 23 en 24 oktober, 1905. In: *Enige herinneringen aan de opwekking in Holland in 1905*. Door Johannes de Heer, opnieuw uitgegeven door D. P. Baan, Sliedrecht.

¹⁰ K. H. Miskotte 1914 és 1920 között folytat teológiai tanulmányokat az utrechti egyetemen, és 1921. február 30-án hívták meg őt Cortgenebe; május 12-én Utrechtből hajóval költözteti az édesapja a szigetre. Cortgenei beiktatása 1921. május 22-én volt, amikor a híres amszterdami lelkész, Chr. Hunningher szolgált. Kibúcsúzó istentiszteletének dátuma: 1925. március 29. Meppel gyülekezetébe távozik. A klasszikus zenét és a sportot kedvelő fiatalember – Cortgenebe készülve – naplójában azon töpreng, hogy talán sohasem fog többé futballmeccset látni. Ld. Willem van der Meiden: *Om de kracht van het weerwoord – de aanboudende actualiteit van K. H. Miskotte (1894–1976)*. Uitgeverij Narratio, Gorinchem 2006.

Szerette a sziget népét, miközben felfedezte a zeelandi táj szigorú szépségét. Egyházi-
lag nézve Észak-Beveland legpusztább területén szolgált, ahol a lelkiséget illetően
minden az ezékieli prófécia csontokkal teleszórt vidékéhez hasonlított.

Mivel kritikusan viszonyult a társadalmi kérdésekhez, ezért sok ellenállásba ütköz-
ött. Egyesekkel életre szóló barátságot kötött, de amikor kibúcsúzott, akkor úgy tűnt,
hogy a gyülekezettel való kapcsolata olyan volt, mint egy szerencsétlen házasságon be-
lülű viszony. Gyakran nem értették meg, máskor pedig nem osztoztak egymás élet-
szemléletében. Hallgatóinak és olvasóinak a szívében azonban elindított valamit azál-
tal, hogy hirdette „az Elrejtett iránti határtalan bizalom új vallását”.¹¹

Hozzá kell tennünk, hogy Miskotte a naplójában árnyaltabban ír arról a mintegy
1350, „tág értelemben vett konfesszionális egyháztagról, akik nagyjából jóindulatúak,
felületesek, kellemes-egyháziasak (vasárnaponként kétszer templomosak) és keresz-
tyén-történelmi beállítottságúak”.¹²

De Hongaartjes komen. Második közlés

„Nem, nem csupán együttérzés; ez a mi vérrokonságunk vonzalma, vadul fel-
törő és édes felismerése annak: ezek a mi gyermekeink, fi- és lánytestvéreink, az
emberiség bántalmazott rügyei, és pedig ugyanannak az emberiségnek, amelyből
mindnyájan származunk.

Elszorul a torok, homályossá válik a látás – mert egyetlen villámgyors pillantás-
sal, látnoki látással láttunk egy másik életet, amelyben eltűnnek a válaszfalak az
emberek és a népek között.

Hirtelen megsejtjük, hogy mennyire másként, milyen bensőségesen, milyen cso-
dálatosan rendelkezett Isten az emberrel; egyből teljes bizonyossággal tudjuk,
hogy a boldogságunk másban rejlik, mint az önmagunkhoz és a tulajdonunkhoz
való ragaszkodásban.

Érdeklődésünk, figyelmünk és rokonszenvünk átível a család és a haza határai
fölött, és felismerjük, hogy rideg életvitelünkkel áltattuk magunkat, majdnem
megfojtottuk a bennünk lévő gyermeket [...]; lelkünk kevésbé virágzik, mint
ahogy tehetné – ezt is most vesszük észre –, mivel túlságosan hagytuk magun-
kat önmagunkhoz, környezetünkhöz, gondolkodásmódunkhoz és az orszá-
gunkhoz kötni.

Szívbeli hálával emlékszem a sokak arcán megjelenő meghatottságra. És igazá-
ból megláttam a gyülekezetem legjobb oldalát – oh, mennyire megörvendezte-
tett ez engem.

És azok közül, akik segítettek – bár kezdetben nehézségekkel szembesültek –,
senki sem fog sajnálkozni.

De tudjátok mit? Ebben a meghatottságban és ezáltal, öntudatlanul is meg-
semmisítő ítéletet arattunk az összes háborúk és a mindenféle gyűlölet fölött,
hódolva a szeretet szuverén szépségének, amely a legnagyobb és az egyetlen az
ég alatt lévő erők közül, és amely bennünket boldoggá tesz, szabaddá, ruga-
nyossá és naggyá.”¹³

¹¹ A. J. Klei: Dominee Miskotte in alles ongewoon... In: *Trouw* 1976. okt. 9-i szám, 2.

¹² Verkade, Frans: Worstelende Miskotte: Hemelse beslissingen moeten over ons vallen. Bijna uit Meppel
wegevlucht. In: <http://www.dominees.nl/publicaties/dr/%20KH%20Miskotte.pdf>, 2.

¹³ GC, 105–106.

A cortgenei gyülekezeti lap összes számának elolvasása után szinte úgy tűnik, hogy ez az egyik gyöngyszem Miskotte korabeli teológiai esszéi közül. Sokkal többről van itt szó, mint csak annak a híradásáról, hogy magyar gyermekek érkeztek a községbe. Valójában annak az etikai tartásnak a fundamentumát igyekszik felfedni, amely az egész gyermekakciónak és valóban a békemozgalomnak a nyitja, amelyet ő páratlan szárnyalással fogalmazott meg.

Ravasz Lászlónak későbbi, a gyermekakciókra emlékező méltatásában találunk hasonló emelkedettséget, amely valósággal rímel a miskottei gondolatok töltetével:

„Nem tudom, hogy összesen hány gyermekvonat indult Nyugatra. Nem tudom, hány gyermek mennyi időt töltött Svájcban, Hollandiában, Belgiumban, de alig volt jelentősebb vállalkozás a két világháború között, mint ez. Sok-sok ezer gyermek, rosszul táplált, lerongyolódott, meggyöngült ellenállású vonult boldog, békés nyugati otthonokba. Ott módjuk volt megszerettetni a magyart, s meg is szerették. Látták, milyen az értelmiségi, a kispolgári, a munkás és a gazda családi élete, hétköznapija és vasárnapja, hogyan dolgozik és hogyan szórakozik, milyen a műveltsége és az egészsége. Osztyáltársakat, barátokat szereztek, azokkal évekilig leveleztek, s mikor itt megjavultak az állapotok, a holland vagy a svájci 'testvér' eljöhettek ide látogatóba. Ennek a barátságának olyan szálai szövődtek, amelyek ennek a nemzedéknek élete fogytáig tartanak. Többet tett a nemzetek közötti megértés és jóakarát terén, mint száz békekongresszus és leszerelési propaganda.”¹⁴

Feltűnő, hogy a holland–magyar kapcsolatok egyik fő témakörében, a gyermekmentések történetében Miskottenak ez a messianisztikus látomású írása még nem fordult elő. Az viszont ismert, ámbar csak szűk körben, hogy 1948-ban ismét hallatta hangját, és van Ruler utrechtli professzor kollégájával együtt szervezte leideni otthonában a magyar gyermekek újonnan tervezett utaztatását – de erre a továbbiakban még visszatérünk.

Szívünk mélyén abban reménykedtünk, hogy Miskotte a gyülekezeti lapban még írni fog a magyar gyermekek cortgenei fogadásáról, ott-tartózkodásuk különlegességeiről, de be kell érünk annyival, amit egyetlen alkalommal, az 1924. szeptember 6-i lapszámában olvashatunk:

„Közlemények.

1. A legelső, magyar gyermekeket hazaszállító vonat október 7-én indul.
2. Sürgető levelet kaptunk, hogy mégiscsak kerítsünk helyet a német gyermekeknek.

Kérem önöket, mindnyájukat, akik még nem fogadtak a házukba kis magyarokat, gondolkozzanak el a (az emberi) hivatásukon. Ami engem illet, én már kezdetben, teljes egészében úgy véltem, hogy Németországban nagyobb volt a szükség, mint Magyarországon.

Talán túl sok és majdnem fárasztó ezeknek a kérdéseknek a sora, ezért naponta legyünk tudatában a mi mérhetetlen kivételezettségünknek, és inkább az igazságtalanság miatt (annak felszámolása érdekében) fáradjunk el.”¹⁵

Ez a pár sor is sokatmondó, kiderül, hogy fél évig tartott Cortgeneben a magyar gyermekek gondozása, felerősítése. További sorsukról e dolgozat írása közben is ke-

¹⁴ Ravasz László: *Emlékezéseim*. Kiadja a Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1922, 224.

¹⁵ GC, 208.

veset,¹⁶ vagyis szinte semmit sem tudunk, illetve történetük belesimul a hollandiai gyermekgondozás egészébe. Mindezt láttatni szeretnénk az országos,¹⁷ és különösen a zeelandi gyermekakció keretében, jelezve, hogy utóbbiról egy korabeli összefoglalót találtunk.¹⁸

A zeelandi bizottság a Zeeuwisch-Hongaarsch Comité eredményes tevékenységéről

Véleményünk szerint a cortgenei gyermekek otléte is ennek a koordináló csoportnak köszönhető, amelynek W. A. Dekker lelkipásztor (Krabbendijk) volt az elnöke, a vezetőségi tagok között pedig ott találjuk H. Dronkers német konzult (Middelburg). Middelburg, Vlissingen, Waarde és Wissenkerke községeiben már 1920 után megalakultak a gyermekekről gondoskodó bizottságok.

¹⁶ Nico L. M. Vlaming cortgenei lelkipásztor a magyar gyermekek 1924-es otlétéről nem talált írásbeli feljegyzést a levéltárakban. A 2011. december 7-i szíves levelének adatai szerint fontosnak tartom megjegyezni, hogy K. H. Miskotte elődjének neve Jan Frederik Lijzen, aki 1913. február 9. és 1920. június 13. között szolgált a cortgenei egyházközségben. Utódjának a neve Annanius Marius van der Most van Spijk; cortgenei szolgálatának ideje az 1927–1942 közötti időszakra esik, onnan ment nyugdíjba 1942. október 30-án.

¹⁷ Hollandia és Belgium magyar gyermekeket mentő akciójának a történetéhez az alábbi forrásokat ajánljuk: Egy 200 oldalas illusztrált útleírás jelent meg 1925-ben. Címe: *Met de Belgische pleegouders naar Hongarije. Een Reisverslag. 12–22 August 1925.* (Ez az album kiadó és szerző feltüntetése nélkül jelent meg. Magyarul: *Belga nevelőszülőkkel Magyarországra. Útleírás.*); Beets-Damste, H. A. C.: *Over Hongaarsche Brieven en Hongaarsche Kinderen in Nederland in 1919 en volgende jaren.* In: *Hongaarse Courant* VII. jaargang, 1937. 14.; *De Hongaarsche Heraut (A Magyar Hírnök)*. Szerkesztette dr. Sebestyén Jenő. (1922 októberétől 1927 szeptemberéig jelent meg.); *Belgiumi Magyar Könyv.* Szerkesztette dr. Szántó Antal, Brüsszel 1934, 1935, 1936, 1937; Velde, Marcel van de: *Hoe Hongarije tot ons kwam.* In: *Hongaarsche Courant*. Officieel orgaan van de Hong. Ver. „Fraternitas”. Utrecht 1943, XIII. Jg. 50.; *Belgiumi Magyar Közöny.* Magyar időszaki havilap. Szerkesztette Déry Béla belgiumi magyar főlelkész. A lap 1945–1956 (?) között jelent meg Brüsszelben; Gergely Ferenc: *Száz vonat aranyvetőlként jár Európa átokverte földjén. Részlet a holland–magyar gyermekmentő akció történetéből, 1919–1928.* In: *Confessio* 1987/4; Kun, Nicolas de Kozma: *Onze siecles de relations Belgo-Hongroises et Luxembourg-Hongroises (A belga–magyar és a luxemburgi magyar kapcsolatok tízenegy évszázada).* A Magyar Ház – Maison de la Hongrie kiadása, Bruxelles – Kolozsvár 1999, 384.; *Kálmánista Szemle.* Református Egyháztársadalmi Hetilap. Szerk. dr. Sebestyén Jenő, Budapest 1925-ös évfolyam; „*Tebened bíztunk eleitől fogva.*” *A magyar reformátusság kérésképe.* Készült a Magyar Reformátusok II. Világtalálkozója. Szerkesztette Barcza József és Bütösi János. Debrecen 1991; Nagy Géza: *Egyházunk kapcsolatai a holland református egyházzal.* In: *Református Szemle* 1991/2, 127–131.; Pótor Imre: *Magyar gyermekeket mentő akció Hollandiában.* In: *Református Egyház* 49. évf. 1997/11, november, 250–251.; Mezősi Kamilla: *A hollandiai magyar gyermeküdtetés az 1920-as években.* In: *Honismeret* 29, 2001/2, 78–92.

¹⁸ Douw, A. M. Wessels: *Zeeland en Hongarije.* In: *Ons Zeeland 1927/3–4.* Az alábbi adatokat a további kutatás ösztönzése érdekében soroljuk fel: Wissenkerke területén 60 gyermeket fogadott Verhorst polgármester, v.d. Linde lelkész és J. V. d. Maas gazda; Krabbendijke községe 40 gyermeket karolt fel W. A. Dekker lelkész irányításával; Kruiningen gyülekezetébe 24 gyermek érkezett Diederiks lelkész és felesége közreműködésével; Domburg helységben H. J. Hak lelkész és hívei 16 gyermeket fogadtak; Wolphaartsdijk nevű faluban dr. Preuniger, orvos, több mint 30 magyar gyermeket és tanítónőjüket szállásolták el; Hoek egyházközségének E. Raams nevű lelkipásztora szintén fogadott gyermekeket és Vlakte vasúti állomásáról rendszeresen elkísérte a vízi utakon a gyermekcsoportokat az elosztó központokig; Ijzendijke falujában dr. I. J. Talsma orvos, a Zeeuwisch-Hongaarsch Comité tagja koordinálta a gyermekek befogadását; Cortgene községében K. H. Miskotte lelkipásztor vezetésével szervezték meg a gyermekakciót. A cortgenei polgármester neve Jan Snellen, 1918 és 1925 között viselt tisztséget; Goes községben Ph. Wessels Kzn. És A. L. van Melle atyafiak működtek közre a koordinálásban; Cadzand falujába 1925. január 21-én érkeztek gyermekek, a lelkész neve: H. F. du Puy. A gyermekek májusban és szeptemberben tértek haza, neveik: Bencédi Dénes, Bertók Ilona, Borsi Ferenc, Frisch Richard, Jeney Géza, Vámosi Nagy (Mes) Emese, Pincközy Károly, Bán Klára, Bodács Irén, Erős Franciska, Huszke Irén, Kálmáncsehi (Kalmanchely) Irén, Keresztes Lenke, Somlay Júlia, Vince Margit, Winhoffer Piroksa. Egy Katalin nevű gyermek családnévét kifejejtették, és bizonnyára elírásokkal is találkozunk a névsorban.

Kebelükből a magyar nyelvet megtanuló Dekker¹⁹ lelkész hívta segítségül dr. Kállay Kálmánt,²⁰ aki Zeeland számos gyülekezetében prédikált vagy tartott vetített képes elő-

¹⁹ Willem Abraham Dekker (1888–1975) lelkész, a Debreceni Egyetem díszdoktora annyira ragaszkodott a magyar református egyházhoz, hogy 1931. augusztus 27-én a Magyar Lelkeszi Szövetség tagja lett. Életéről ld.: Prof. W. A. Dekker te Breskens 50 jaar hervormd predikant. In: *Provinciale Zeeuwse Courant* 1966. szept. 9-i szám, illetve: Ds. W. A. Dekker vijftig jaar predikant. In: *Friesch Dagblad* 1966. szept. 9-i szám. Teológiai, magyarság-szolgálati, ismeretterjesztő műveinek és cikkeinek jegyzékéből az alábbiakat emeljük ki: *Jézus hívása a szenvedőkhöz*; Budapest 1928; *Hoe zien Hongaarsche theologen Karl Barth?* In: *Onder eigen vaandel*, jg. 6., nr. 3. 183–200.; különkiadásban: *Hoe zien Hongaarsche theologen Karl Barth?* Veenman, Wageningen 1931; *De nieuwste Hongaarsche dogmatiek*. In: *Onder eigen vaandel*, jg. 8, nr. 4, 260–272.; különkiadásban: *De nieuwste Hongaarsche dogmatiek*. Wageningen 1933 (az erdélyi teológiai gondolkozásról, Tavasz Sándor *Dogmatikájáról*, Makkai Sándorról és Nagy Gézaról ír); *De Universiteit van Pápa*. *Grepren uit het verleden van vier eeuwen*. In: *Stemmen des tijds*, jg. 22; különkiadásban: *De Universiteit van Pápa: grepen uit het verleden van vier eeuwen*. Ruys, Zutphen 1933; *Seten in de huidige Hongaarsche Hervormde Kerk*. In: *Onder eigen vaandel*, jg. 10, nr. 1–2; különkiadásban: *Seten in de huidige Hongaarsche Hervormde Kerk*. Veenman, Wageningen 1935; *Bisschoppen van Debrecen*. In: *Onder eigen vaandel*, jg. 13, nr. 1, 41–63.; különkiadásban: *Bisschoppen van Debrecen*. Veenman, Wageningen 1938; *De Hoogeschool van Debrecen (1538–1938)*. In: *Stemmen des tijds*, jg. 27, nr. 2, 130–156.; különkiadásban: *De Hoogeschool van Debrecen*. Veenman, Wageningen 1938; *Van godsdienst en vaderland: Hooflijnen uit de geschiedenis der Hongaarsche letterkunde*. Callenbach, Nijkerk 1939; *Het Hongaarse kerklied*. In: *Kerk en erediens*, jg. 6, nr. 1, 38–50. Különkiadásban: Willem Abraham Dekker: *Het Hongaarse kerklied* (1951). Hollandiában található régi magyar könyvekről is írt cikket a *Teológiai Szemlében* (1938). Pótor Imre úgy tudja, hogy W. A. Dekker hollandra fordította Forró Imre tanulmányait, amelyeket a frankeri egyetemről és az ott peregrináló magyar diákokról írt. (Pótor Imre: *Dr. Tóth Endre, az egyházépítő professzor*. Disszertáció. Vásárosnamény 1996).

²⁰ Kállay Kálmán belgiumi és hollandiai munkálkodása már régen megérdemelt volna egy disszertációt vagy önálló tanulmánykötetet, hiszen körülbelül háromezer magyar gyermek németalföldi elhelyezése kapcsolódik a nevéhez. Hollandiában és Belgiumban egyforma lelkesedéssel buzgólkodott, ezért kell vele e jegyzetben kiemelkedően foglalkoznunk, hogy az ő munkássága is beépüljön a köztudatba. Véleményünk szerint nélküle már felelőjén abbamaradt volna a hollandiai gyermekmentés és az utógondozás. Ld. Erdős Károly: D. Dr. Kállay Kálmán (1890–1959). In: *Református Egyház* 1959 és Pótor Imre: Kállay Kálmán prof. élete és egyházépítő szolgálata II. In: *Református Tiszántúl* 5. évf. 1997/2, 17–18. Dr. Pótor Imre egyháztörténetész tanulmánya öröndetes többletet hoz (Kállay Kálmán professzor élete és egyházépítő szolgálata. In: *Tanulmányok egyházunk múltjáról*. Vásárosnamény 2002, 62–70.), de távolról sincs kimerítve a téma, tovább kell folytatni a kutatást, Angliára is ki kell terjeszteni. Kállay (1890–1959) a Konventnek 1921-től 1923-ig volt a titkára. Utrechti teológusként, három tanulmányi év alatt 1911 és 1914 között, mint a Stipendium Bernardeinum diákja, anyanyelvi szinten tanult meg hollandul. Hazatérve, helyettes lelkész lesz Hontfüzesgyarmaton, aztán 1916 nyaráig hitoktató Bukarestben. Rövid ideig, 1917 elejéig tábori pap, aztán Kórogyon lelkész. (Ld. Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Budapest 1992, 224.) Onnan ismét Bukarestbe kerül, ahol lelkész és egyúttal az óromániai egyházmegye tanfelügyelő esperese is az 1918-as év októberétől. A trianoni békediktátumot követően ismét menekülnie kell, Párára kényszerül távozni, ahol 1920-tól helyettes tanár.

A *Hongaarsche Herald* (HH) 1922-es októberi számában a 7. oldalon azt közli, hogy dr. Kállay Kálmán konventi titkár és a budapesti teológia magántanára, holland nyelvet és kultúrát tanít a budapesti Holland Magyar Iskolában, annak mind a négy osztályában, ahol a Hollandiából visszatért gyerekekkel foglalkoznak, hogy ne felejtsek el a nyelvet. Kállayt a holland Vredendurch báró kérésére Ravasz László küldte Hollandiába, aztán pedig Belgiumba, és ő a feladatát a püspök véleménye szerint „ragyogóan oldotta meg”. „Sok gyülekezetet végigpredikált, sok új helyet szerzett, s igen nagy összeget gyűjtött össze perselypénzekből” (Ravasz: *Emlékezéseim*, 224.). A HH (1926, 55.) tudomást szerzett arról, hogy Kállaynak az indiai újságokban publikált cikkei hatására a gyermekakció támogatására Semarang keresztyén iskolájának holland igazgatója is küldött 950 guldent. Ezzel a 27 millió koronát kitevő összeggel Kállay a nyíregyházi leánykálvineumot segítette.

Időrendi sorrendben a HH híradásai nyomán tudjuk, hogy Kállay 1923 januárjában utazik Hollandiába, és március közepéig már 800 gyermeknek szerez szállást. Az *Evangelisch Zondagsblad* (47. évf., 1923. ápr. 1-i száma; ld. a Hágai Királyi Könyvtárban) Kállay tömegeket mozgató sikeréről ír leeuwardeni előadása nyomán.

Alphen a. D. Rijn egyházközségében Kállay Kálmán a Jer 9,17–21 versei alapján esetelte hazája szomorú állapotát. Imádkozásra és a szeretet gyakorlására kérte fel a hallgatókat, aztán pedig az éhező Magyarországi egyházainak gyűjtőket. (Ld. *De Rijnbode*, 1924 febr. 16-i szám, 2.) Belgiumba készül 1924 februárjában, és kiküldetését 1924 szeptemberében még egy évre meghosszabbítják – tudósít a HH. A magyar külügyi-

adást vasárnaponként olykor három helyen is. Jelentős volt az adakozás összege is, amelyet a szervezők úgy hirdettek meg, hogy a zeelandiak a pénzükért saját maguk vállalják a zeelandi–magyar gyermekgondozást: Voor het Zeeuwsche geld, ook Zeeuwsch-Hongaarsche kinderen. Nemes verseny alakult ki a tartományban, alig volt olyan gyülekezet Zeelandban, ahol ne fogadták volna szívesen őket.

A gyermekeket szállító vonatokra a Rosendaal–Vlissingen közötti szakasz állomásain várakoztak a nevelőszülők, más helyekről a villamosok, az autóbuszok és a gőzhajók ingyen szállították a 8 és 14 év közötti gyermekeket, akik általában három hónapig maradtak a holland családoknál. Személyi igazolványuk, mely francia és magyar nyelvű volt, útlevélként is szolgált. A kis magyar–holland szótárt hamar megtanulták, másfél hónap múltával már folyékonyan beszéltek, persze zeelandi tájszólással... Feljegyezték, hogy azzal, aki Romániát vagy a románokat emlegette, szembeszálltak és nem tűrték a sértést. Arra is emlékeztek, hogy a magyar fiúk néha hajbakaptak és a számonkérés elől elillantak, gyorsan félretéve az okokat. Ezt maga Kállay Kálmán is tapasztalta Vlissingenben, amikor a Michiel de Ruyter-féle emlékhelyeket látogatta meg a kikötővárosban.

H. M. Wessels Douw számára, akárcsak Miskotte esetében, hasonlóan életre szóló benyomást tett a Cortgene szomszédságába érkező gyermekcsoport, pontosabban a Wissenkerke gyülekezetébe vonulók serege. Mintegy hatvan gyermek szállt le a komphajóról Cortgene kikötőjében, és látni kellett volna, hogy miként vonultak fogadásukra a gazdák a kocsikkal és mindenféle szállítóeszközzel. Micsoda felvonulás volt az – jegyzi meg a szemtanú. A gyermekeket magyar tanítónő kísérte, és ottlétük idején meghatározott tanrend szerint folyamatosan oktatta őket egy erre berendezett iskolateremben, amelyet a wissenkerkei közigazgatás utalt ki számukra.

Említettük már, hogy Dekker lelkész megtanult magyarul, és így kerülhetett sor arra, hogy Krabbendijke egyházközségében az odakerült negyven gyermeknek magyarul tartott vallásórát, a nagyobbakat pedig kátéoktatásban részesítette.

A Zeelandi Magyar Bizottság vezetőségét – W. A. Dekker lelkészt, Ph. Wessels Kz. titkárt (Goes) és A. L. van Melle pénztárost (Goes) – a magyar kormány 1927-ben érdemkereszttel tüntette ki a sikeres gyermekakció zeelandi megszervezéséért.

A hollandiai gyermekmentés kezdetei. Rövid történeti áttekintés

Nyomorakció!

Tábori Kornél²¹ hírlapíró és fényképész nyomán nevezték így a túlélés és a helyreállítás szolgálatát, amelyben a gyermekmentés szerepelt az első helyen.

nisztériumba címezve, 1924. február 24-én róla is elismerően ír a Magyar Gyermekvédő Liga hágai megbízottja: „Kötelességemnek tartom Nagyságod nagybecsű figyelmét négy személyre ráterelni, kiknek neveik az odaadás, fáradhatatlan munkásság, önfeláldozás és szeretet könyvében aranybetűkkel lesznek beírva. Ezen négy személy, dr. Kállay Kálmán, dr. Knebel Miklós, gróf Bissingen Erzsébet és Sima Klára kisasszony. Ilyen emberek sokasága indította és tartotta életben a mozgalmat.” (Ld. Gergely Ferenc: *Száz vonat aranyvetélőként jár Európa átokverte földjén*, 20.) Horthy Miklós kormányzó 1925-ben tüntette ki Kállay Kálmánt a Magyar Vöröskereszt érdemkeresztjével, a magyar gyermekek érdekében végzett szolgálatáért. (Ld. *Dunántúli Protestáns Lap*, 37. évf. 10–11. szám, Pápa, 1925 márc. 15, 39.)

²¹ Tábori Kornél (Szolnok, 1879. június 27. – Auschwitz, 1944. július?). Tábori 1920-ban Budapesten egy keménykötésű fényképes dokumentumkötetet is készített, amelyben az 1920-as nyomorakciót örökítette meg *Egy haláraitélt ország borzalmaiból* címmel. Angol, francia és olasz nyelven is megjelentették a művet Huszár Kálmán miniszterelnök felkérésére és az amerikai metodista püspökök tanácsára, akik 1920 elején látogattak Magyarországra. Tábori filmet is készített, amelyet Prohászka Ottokár püspök bevezetőjével 1920. február 17-én bemutattak az Uránia színházban. A tízezer korona honoráriumot Tábori más

A maradék Magyarországon húszezernél is több volt a hadiárvak száma, és országosan csak harminckét hely volt a három protestáns árvaházban.²² Ez annyira döbbenetes, hogy a továbbiakban olykor betűvel is kiírjuk a számokat, nehogy sajtóhibának tűnjenek.

A háborús veszteségek mellett az 1919-es esztendőben aztán minden szinten tetőzött a nyomor, főleg a kommunista forradalom kiterjedésének és a román megszállásnak a veszélye miatt. Jóllehet 1919-ben a már közlekedő vöröskeresztes vonatok gyermekeket is szállítottak az őket befogadó nyugati elosztó központokba, ezeknek a megőrkítéséről alig maradtak fenn adatok, vagy még nem kerültek elő.²³

A szükség, de maga az élet példázta és vetítette elő a magyarok számára is azt a keresztényen gondolkozás szerinti megoldást, hogy szabad és kell is kopogtatni a hittestvérek ajtaján,²⁴ vagy csak egyáltalán el kell indulni, mert a kapukat már előre kitárták. Ilyen tudósítást találunk 1920. január 13-án:

„Holland segélyezési akció Budapesten. Flederusné a holland főkonzul felesége, a magyar gyermekek megmentéséért a holland Vöröskereszt akciójaként csecsemőkelengyét és gyermekruhát oszt szét 40–50 asszony segítségével.”²⁵

Szomorúan emlékezetes, hogy 1918 márciusa és 1920 nyara között Európában ezrével szedte áldozatait a spanyolnátha, és hatása gátló tényezőként befolyásolta a nemzetközi gyermekmentés szervezését. Európa szállítómunkásainak a sztrájkja is bénította az akciót 1920. június 20-tól egészen augusztus 8-ig, így emiatt gyakorlatilag nem lehetett közlekedni. A korabeli vélemény ez volt:

„[...] a bojkott nem egyéb, mint az antikrisztusi szellem óriási szervezkedésének, a hitetlenség nemzetközileg megtervezett hadseregének támadása Magyarország s a kereszténység ellen.”²⁶

Önmagáért beszél, hogy a közlekedés helyreállítása után a holland lakosság azonnal fogadta az ausztriai és németországi éhező gyermekek nagyszámú seregeit. Több helyen is olvastuk, hogy Hollandiában megközelítőleg 150 000 gyermeket tápláltak időszakosan a két világháború között. A háború alatt a semleges Hollandia a belga menekültek tízezeit fogadta be, a kormány több mint tízmillió guldent költött a segélyezésükre. A gyermekeket külön számolva, azt látjuk, hogy 1914-től 1922-ig 6080 belga állampolgárságú gyermeket tápláltak Hollandiában – tehát nem kellett feltalálni a magyar gyermekmentést,

jutalmazásaival együtt befizette a nyomorenyhító alap számlájára. Vetítettképes előadást tartott számos helyen Svájcban, Belgiumban és Hollandiában. Valószínű, hogy Kállay Kálmán is használta az általa összeállított anyagot.

²² Galambos Zoltán: *Hongaarsche kinderen in Nederland*. In: *HH*, Eerste jg. nr. 4. 1923 jan., 25–26.; Biberauer Richard: *Een lieflijke Oase in de Woestijn*. In: *HH*, eerste jrg. nr. 5. 1923 febr., 33–34. (A felvidéki származású Galambos Zoltán később Komárom (Komárno) lelképásztora lett.)

²³ Már 1920 elején volt olyan hír, hogy Róma városi tanácsa 5000 magyar fuigyermeket visz nyaralni júniusban Olaszországba, de hogy ez megtörtént-e, arról a továbbiakban nem találtam tudósítást. In: *Zalai Közlöny*. Keresztény politikai napilap, 59. évf. 1920. márc. 2. 2.

²⁴ Biberauer Richárd és felesége, Vischer Márta (Bethesda-Kórház, Filadelfia Egylet) a svájci–magyar és a holland–magyar gyermekakciót szervezi az első lehetséges alkalomtól kezdődően, nekik voltak a legjobb kapcsolataik a külföldi szeretetintézményekkel. Ld. T. B.: Szeretetszolgálatunk úttörői. In: *Confessio* 1985/3, 42.

²⁵ Ld. *Pesti Napló* 1920. január 13. szám.

²⁶ Ld. *Kálmánista Szemle* 1920. június 27-i szám, 1. Idézet helye: Gergely Ferenc: A holland–magyar gyermekmentő akció. In: *Confessio* 1947/4, 6.

hanem a befogadókészségre alapozva, egyeztetni kellett, megszervezni az utaztatást és a családi elhelyezést. Az akció eszmei előkészítői Hollandiában és Magyarországon: Antal Géza dunántúli püspök és holland felesége. Az erdélyi gróf Bánffy Miklós valószínűleg a kezdet kezdetén segített. Kuyper Henriette²⁷ és Kuyper Katalin – a teológiai professzor és volt miniszterelnök, Abraham Kuyper leányai – külön egységet képeztek.²⁸ Továbbá Sebestyén Jenő budapesti teológiai tanár,²⁹ Kállay Kálmán teológiai tanár, Vredenburch báró,³⁰ Fledderus főkonzul,³¹ a Hollandiában tanuló magyar ösztöndíjas diákok,³² meg sokan mások a református egyház hívei közül.³³ Schelvenné-Balogh Irén,³⁴ aki orvos férjével

²⁷ Sebestyén Jenő a magyar gyermekmentő akció édesanyjának nevezte Kuyper Henriette Johanna kisasszonyt a hollandiai *De Standaard* 1927. május 7-i számában.

²⁸ „A fél évig tartó hadikórházi szolgálat után Henriette és Johanna 1916. június 29-én útra kel a Magas-Tátrába, ahol Henriette a Csorba-tó parti üdülőben (időközben magyarul is megtanult) holland szemmel öszszefoglalót írt a magyar történelemről. Jelese vizsgázik, ezt a minősítést száz év elteltével is megérdemli, bár ezután is ilyen igényesen érdekelné a hollandokat a magyar történelem.

Útjuk során Tisza István ajánlólevele volt segítségükre Kassáig a túlsúfolt vonatokon meg a szállodai szoba foglalásakor. A magyar katonatiszt elhárította a köszönetet, hiszen felismerte, hogy ezek a derék ápolónők gyógyították a sebesült bajtársait. Egyikjüknek így válaszolt: 'Ha valamikor nehézségekbe ütközik, tessék csak energikusan felmutatni ezt a levelet. Ez a levél aranyat ér. Tisza gróf nevének mágius hangzása van Magyarországon. Az pedig, hogy ő ezekben a terhelt napokban még időt is tudott szakítani egy levél átadására, ez aztán egészen különleges! Majd meglátja, hogy ez a levél egy varázseszköz!' Amikor Tisza 1917. május 23-án IV. Károly kérésére lemondott a miniszterelnökségről, Henriette szép, tartalmas levelet írt neki, amelynek a szövegét hollandul közli a könyvében. Egy jegyzetben azt írja, hogy semmi okot nem látott arra, hogy a levélén változtasson. Vajha előkerülhetne ez a magaszos hangú, Tisza Istvánhoz bizonyára németül írott levél." Hermán M. János: Tisza István emlékezete Hollandiában. In: *Református Szemle* 2011/3, 328.

²⁹ Sebestyén, aki 1907 és 1910 között tanult Utrechtben, 1918-ban részt vesz a szigorú református egyházak hágai zsinatán, hazatér 1919 elején. Majd 1921. január 5. és február 3. között legalább húsz helyen tart előadást a háború utáni magyarországi egyházi életről és a közállapotokról. Ez útján találkozik a már Hollandiában lévő gyermekekkel. Részt vesz 1923-ban a szigorú református egyházak utrecht-i zsinatán. Ld. Sebestyén Jenő: *Het communisme en zijn ware gedaante*. Kampen 1925; Bérczes Tibor: A magyar Kuyper. Sebestyén Jenő tevékenysége a magyar–holland református kapcsolatok építésében. In: *Confessio* 1987/IV.; Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Kiadja a Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1986.

³⁰ Willem Carel Adrien Vredenburch (1866–1948) szerkesztő, a holland országos számvevőszék tagja, 1918-tól a Christelijk-Historische Unie elnevezésű politikai párt titkára, a jog és az államtudományok doktora. Debrecenben díszdoktorátussal ismerték el közéleti tevékenységét 1925. október 7-én. Első neje (A. M. E. C. Havelaar) 1924-ben elhunyt, második házasságkötése alkalmával feleségül vette 1927. március 1-jén, Pozsonyban báró altorjai Apor Henriette Caroline Marie Josephine kisasszonyt. Ld. kitűnő népszerűsítő művét: *Hongarije en de Hongaren*. Leiden 1936.

³¹ Fledderus főkonzul emlékére helyezték el az Üllői út 4. szám alá a következő feliratú emléktáblát: „J. P. PH. CLINGE FLEDDERUS Holland Királyi Főkonzul 1911–1946-ig e házban fejtette ki áldásos működését. A magyarság számára megmentett gyermekek és az egész magyar nép hálája jeléül állította: Budapest Székesfőváros Közössége.” Amikor a németek megszállták Magyarországot, Fledderus konzult és családját egy uszályon száműzték Isztambulba.

³² Csupán Tóth Endrét emeljük ki, aki *A hollandi gyermekvonatok* című előadásában így emlékszik az utrecht-i állomásra a pápai Evangélikus Leányegyesület magyar estjén: „A befutó vonat ablakaiban gyermekfejek. Sápadt, vézna arccsókák. Szegényes, vékony ruhában, a hosszú utazás után fázós, megriadt szemekkel tekintenek ki a peronra, hol kendőt lenget, meleg 'dag' kiáltásokat hallat a várakozó publikum. Majd jön a vonatparancsnok, dr. Neugebauer főorvos úr, ki legalább százszor megette az utat Magyarország és Hollandia között.” In: *A Pápai Református Főiskola Értesítője* 1931/32, 23. Az idézetet és a forrást Pótor Imre tanulmányából vettem át: Magyar gyermekeket mentő akció Hollandiában. In: *Református Egyház* 49. évf. 11. szám. 1997. november, 251.

³³ Például H. de Wilde államférfi, akivel 1924-ben találkozott Jakos Lajos és ez maradt meg emlékezetében: „[...] Erdélynek és Református Egyházunknak történetét olyan jól tudta és olyan pontosan volt kíváncsiságunkról tájékoztatva, hogy sok intelligens református magyar embernek is dízére válna.” In: Jakos La-

Haarlemben lakott, oroszlánrészt vállalt a református Centraal-Comité megszervezésében. Az utrecht Stipendium Bernardinum ösztöndíjasaira 1920 és 1940 között sajátos rész jutott ebben a karitatív tevékenységben: a kapcsolattartás és a lelkigondozás.³⁵

Római katolikus részről Huszár Kálmán miniszterelnök,³⁶ Schrotty Pál, Tóth Tihamér és Knébel Miklós³⁷ lelkészek vállalták a szervezést és a vele járó felelősséget; a holland újságok közül főleg az *Ochtenblad Maasbode*³⁸ jeleskedett a híradásban. A református sajtóorgánumok közül a *Kálvinista Szemle* és a *Hongaarsche Heraut* – mindkettő Sebestytén Jenő alapításában és szerkesztésében – vállalta fel a gyermekek ügyét.

Fogalomalkotás céljából szükségesnek tartjuk a létező összefoglalások eredményeinek a bemutatását. A magyarországi Országos Gyermekvédő Liga kimutatása szerint 1920 és 1930 között 64 447 gyermek vett részt a gyermeküdtetési akcióban. A fogadó országok Anglia, Belgium, Hollandia, Svájc és Svédország voltak, de mellettük más államokról is tudunk, ahol magyar gyermekeket fogadtak. A hivatalos adatok szerint Hollandiában 28 053, Belgiumban 21 542, Svájcban 10 680 fordultak meg, de a való-

jos: *A holland szigorú református Egyház gyülekezeti élete és missziói munkája*. Budapest 1942, 223 (Jakos Lajos művét Hajdú Zoltánék ajándékozták nekem 1985. január 22-én, az esti imaheti szolgálatom emlékére Enyingen.)

³⁴ Balogh Irén férjének neve: dr. Theodor Schelven. Ők a maguk idejében oly sokat tettek humanitárius szinten a magyar gyermekekért, mint 1947-ben Kisjókai Szakal Erzsébet. Gergely Ferenc a gyermekmentési akció lelkének nevezi Balogh Irént (Gergely Ferenc: *Száz vonat aranyvetőként jár Európa átokverte földjén*, 19). A magyar gyermekek holland mentőakciójáról szóló írások közül a Gergely Ferenc – sajnos rövidített formában közölt – tanulmánya eddig megkerülhetetlenül fontos.

³⁵ Az utrecht egyetem két világháború közötti magyar teológusai a következők voltak: 1920–1921: Galambos Zoltán, Filep Gusztáv; 1921–1923: Tóth Endre, Zsemlye Lajos; 1921–1924: Csánky Benjámin; 1923–1925: Hegyi Sándor, Gál Endre; 1925–1927: Záborszky János, Derzsi András; 1926–1927: Ignác László; 1927–1928: Kulí János; 1927–1929: Fülöp Ferenc; 1927–1930: Perpét Ferenc, Szabó Dezső; 1928: Tóth Emő; 1928–1929: Zugar István; 1929–1931: Németh János, Kiss Árpád; 1929–1932: Fehér Imre, 1930–1932: Bakos Lajos; 1930–1934: Czeglédy István; 1931–1933: Pap László István; 1931–1934: Segešváry Lajos; 1932–1935: Egressy Lajos; 1932–1936: Fáber Kovács Gyula, Forró Imre Lajos; 1934–1937: Pákozdy László Márton; 1936–1939: Czeglédy Károly, Kiss Sándor, Hegedűs Imre; 1937–1940: Szántay Ede, Pókos Ferenc; 1938–1940: Tóth Kálmán; 1939–1940: Tóthpál Márton, Körpöly Kálmán. Ld. Pótor Imre: *Dr. Tóth Endre, az egyházépítő professzor* (<http://mek.niif.hu/02400/02489/02489.htm>; 2011. dec. 4-i állapot).

³⁶ Karl Huszár: *De dictatuur van het proletariaat in Hongarije. Authentieke beschrijving van het bolchevistisch schrikbewind, met medev. van vakspecialisten* [A. Turí, A. Szekacs, V. Lorx e.a.] samengest. door K. Huszar. Voor Nederland bew. en met toelichtingen voorz. door H. Schaapveld. Roermond–Romen 1921; *Die proletariërdiktatur in Ungarn. Wahrheitsgetreue Darstellung der bolschevistischen Schreckenerrschaft*. Mit Beitrn von [B. Szekacs, A. Turí, V. Lorx u.a.] Hrsg. von K. Huszár. Kösel & Pustet, Regensburg 1920.

³⁷ Hermán M. János: Gyermekekmentés Belgiumban (1923–1930). In: *Korunk* 1998/12, 115–118.; Borvi József: *i. m.* 39–44.

³⁸ Az *Ochtenblad Maasbode* 1927. november 3-i számának 1–2. oldalán olvasható Csernoch esztergomi hercegprímás testamentuma hollandul, innen idézzük azt a részt, amit a bíboros a halálos ágyán fontosnak tartott Klebelsberg Kunó lelkére kötni: „Amikor meghalok, arra kérem Önt, hogy temetésekor a világ összes népeivel közölje, hogy Magyarország hercegprímása ezt hirdeti nékik a sírból: egyáltalán nem igaz az, hogy abban az országban elnyomták a nemzeti kisebbségeket, ahol egyszerű szlovák földművesek fia Magyarország hercegprímása lehetett.” Abbing holland történésznek is feltűnt, hogy az utódállamok miképpen indokolták területszerzéseiket: „Ahhoz, hogy az ország felosztásához a jog látszatát keltsék, ezt a Magyarország határain belül élő kisebbségek elnyomásának a terhére írták. Ezt a vádaskodást nem szabad szó nélkül hagyni.” Ld. A. G. M. Abbing: *Het drama van Trianon*. Amsterdam 1931, 28. Abbing, akárcsak a magyarok jogainak visszaállításáért küzdő többi szimpatizáns, minden alkalmat megragadott arra nézve, hogy a holland közvélemény elé tárja a megcsonkított ország statisztikai adatait: a történelmi Magyarország elvesztett 3,5 millió magyart, területéből 5000 négyzetkilométert Ausztriához csatoltak, a csehekhez 63 000, a románokhoz 200 000, a szerbekhez pedig 63 000 négyzetkilométert.

ságban mindhárom országban nagyobb volt a számuk. A Liga budapesti irodájában hozzávetőlegesen 1000 holland, 500 belga és 400 svájci nevelőszülő fordult meg.

Hollandiába 1920. február 10-én indult az első gyermekvonat a magyar Liga és a hollandiai Centraal Comité szervezésében. A kórházvonalat a magyar hadügyminisztérium bocsátotta rendelkezésre, és arról is több helyen olvasunk, hogy az első vonat költségeit a holland királyi család fedezte. A 600 gyermeket (340 fiú, 260 leány, valamennyien hat és tizenégy év közöttiek) 20 ápolónő, 10 diakonissza és 2 orvos kísérte. (A genfi gyermekvédő kongresszuson 1920 februárjában arra volt kilátás, hogy még a nyár vagy az esztendő folyamán 30 000 magyar gyermeket is elhelyezhetnek külföldön.³⁹) A protestáns gyermekvonatok mintájára 1920. május 26-án 300 főnyi katolikus magyar gyermekesereget jelölt ki a Magyar–Holland Katolikus Gyermeksegély Bizottság. Mivel 14 és 17 közötti serdülőket választottak ki az utazásra, és mivel az ifjak nehezebben alkalmazkodtak a holland életkörülményekhez, ezért szinte elriasztották a családokat a további vendégvárástól. Valahogyan az a hullám is szerencsésen lezajlott és azután a katolikus lakosság is szívesen fogadta a római katolikus magyar gyermekeket, főleg dr. Knébel Miklósnak köszönhetően.

Hálájuk kifejezésére, figyelemfelkeltő szervezéssel 50 000 magyar gyermek ünnepelte 1920. április 30-án a holland királyi pár Juliánna nevű leánygyermekének a születésnapját a Gellért-hegyen. Fledderus⁴⁰ holland konzul rezidenciája előtt elvonulva énekszóval, tánccal köszönték meg Hollandiának azt, hogy immáron 2400 társukat fogadták szeretettel.⁴¹

A magyar gyermekek létszáma 1920 és 1923 között: Hollandiában 17 235, Svájcban 6329, Belgiumban⁴² 1128; Angliában 52, Svédországban pedig 131.⁴³

³⁹ A *Zalai Közöny* (Keresztény politikai napilap) 59. évf. 1920. márc. 10-i számának 2. oldalán található a következő fontos közlés: „1920. március – Újabb gyermekvonatok indulnak Hollandiába. Az országos gyermekvédő liga az előre megszabott tervek szerint bonyolítja le hollandiai gyermeknyaralató akcióját. Március 14-én újabb hatszáz gyermek indul útnak. A liga vezetősége reméli, hogy a hatszázas turnusok a jövő héttől kezdve már fennakadás nélkül továbbíthatók lesznek. A következő négy vasárnapra a szükséges kórházvonalat rendelkezésre bocsátása iránt a hadügyminisztérium biztató ígéretet tett. Igen örömdetesen haladnak előre a tárgyalások Hollandián kívül Svájcjal, Dániával, Olasz- és Svédországgal is és Neugebauer igazgató – akivel beszéltünk – a február végén Genfben tartott nemzetközi gyermekvédő-kongresszusról oly impressziókkal jött haza, hogy még van hajlandóság az említett államokban arra, hogy összesen mintegy huszónöt-harmincezer magyar gyermeket lássanak vendégül a nyáron. A Hollandiába érkezett kicsiny magyarok gondozása és ellátása mintaszerű. A magyar kórházvonalat parancsnoka, Zeilendorf alezredes mondja, hogy Hollandiába való megérkezése után tanúja volt egy magyar gyermek fogadtatásának és többnapos ottani életének, de – úgymond – ha édes gyereke lett volna a kis magyar, akkor is gondolkodóba esett volna, ne hagyja-e ott örökbe.” (Zeilendorf Dezső orvos, vezérőrnagy 1873–1944).

⁴⁰ Bernáth István úgy tudja, hogy Henriette Kuiper és J. P. Ph. Clinge Fledderus holland konzul szervezésében 17 000 gyermek került Hollandiába 1920 és 1923 között. Ld. Bernáth István: *Hollandról magyarra... (Rövid útbaigazítás a kultúrhistoriai kapcsolatok terén)* In: Bernáth István (szerk.): *Hollandból magyarra... Kultúrhistoriai tanulmányok és szemelvények.* (Jankovich József előszavával.) Budapest 1986, 31.

⁴¹ Ld. *Világ* (A szabadkőművesek napilapja; Budapest) 1920. május. 1-i szám. A *Világ* cikkét újraközli *Holland vendégszeretet a búcsúas években* címmel Borovi József: *i. m.* 145–146. Beszédés fényképanyag a *Vasárnapi Újság* 1920/9. számának címlapján az 50 000 gyermekről a Gellérthegyen, a 99. oldalon Huszár Károly és Fledderus konzul, a 100. oldalon a Hollandiába utazó gyermekek beszállása a vonatra és egy másik képen Horthy Miklós kormányzó neje áll a búcsúztatók között a Keleti Pályaudvaron. Ld. még: *Magyar Nemzet* 1996. május 21-i számának 16. oldalát.

⁴² Belgiumba 1923. május 1-jén érkezett az első 63 magyar gyermeket számláló csoport. Tilburg vasútállomásáról autóbusszal szállították őket Turnhoutba. Jellemző, hogy sem a belga külügyminisztérium, sem a helyi rendőrség nem vezetett nyilvántartást a sok ezer gyermekről, úgy tekintettek az ügyre, mint hosszútávú nyaraltatásra. Ld. Pots, Luc: *De opvang van Hongaarse kinderen in Atomse pleegezinnen*, 1926. In:

Feltétlenül szólnunk kell a magyar katolikus vonalon történt gyermekmentés kimutatásairól is, hiszen csak így egészül ki ennek a nagy horderejű szolgálatnak az arculata. *Egymás terhét bordozzátok*, ez volt a római katolikus szállást szerző bizottságnak a jelmondata, amelynek a tagjai a Hongarije in nood (Szükséget szenvedő Magyarország) alapítvány keretében tevékenykedtek, és 25 gyermekvonat indításáról-fogadásáról gondoskodtak. Az általuk adminisztrált gyermekek száma 1920 és 1923 között 10 578.⁴⁴ A két azonos időszakra eső kimutatás között lényeges eltérést látunk, de egy alapos feltérképezés nyomán a kutatók majd pontosabb számokkal szolgálhatnak.

Schrotty Pál, aki az akció kezdetétől teljes rálátással bírt a gyermekmentés folyamataira, 1923 elején írja, hogy 1922. október 1-jéig a hollandok „6 581 (hatezeröttszáznyolcvanegy) magyar katolikus gyermeket vittek ki jószívű emberek lakta, áldott hazájukba.”⁴⁵ Ez a megbízhatónak tűnő szám is mutatja, hogy idővel, felekezeti versengés nélkül, a részekre lebontott kimutatásokból rekonstruálni lehet az adatokat. Ugyancsak Schrotty Pál jegyzi meg csodálattal 1923 februárjában:

„Ha ma mégis még mindig vonat vonat után indul Hollandiába, ez a magyar katolikus gyermekakció apostolának, dr. Knébel Miklós, Esztergom-főegyházmegyei papnak köszönhető, ki városról-városra, faluról falura jár, és holland nyelven beleprédikálja a fogékony holland szívbe a Regnum Marianum szenvedéseit és gyermekeinek leírhatatlan nyomorát.”⁴⁶

Wilhelmina királynő 1923-ban ünnepelte uralkodásának 23. évfordulóját, és ez alkalommal a két említett bizottság hat-hat magyar gyermeket választott ki a köszöntésre, és két tanítónő vezetésével egy vesszőkosáryi fehér rózsát vittek ajándékba a királynőnek hozzátéve, hogy a szívük fő helyén őrzik a királynő és az ország emlékét.

Tudunk róla, hogy a külföldön élő hollandok szövetsége⁴⁷ is támogatta az úgynevezett „magyar ügyet”, és a Dordrechtben szervezett 1923-as nagy kiállításon magyar részleget is szerveztek.⁴⁸

Külön színfoltot jelentett a holland nevelőszülők látogatása Magyarországon. Tudomásunk szerint legelső alkalommal 250 nevelőszülő érkezett Budapestre 1924. június 30-

Mededelingen Heemkundige Kring Groot-Haaltert. Drie maandelijks ledenblad (Belgium, 9450 Haaltert), 30-e jaargang, 2010/4, 3.

⁴³ Ld. *HH* II. évf. 1924. aug., 86.

⁴⁴ Dr. I. G. Mihályi: De R. K. Huisvestingscomité voor Hongarije in Nood. In: *Schetsen over de betrekkingen tussen Nederland en Hongarije. Uitgegeven door de Aalmoezener der Hongaren in Nederland*. Druk: Abdij van Beerne, Heeswijk 1955, 49. Mihályi Gilbert adatainak a forrása: *Gedenkeboek Ned. R. K. Huisvestingscomité, 1914–1924*. 's-Hertogenbosch 1924, 1–216.

⁴⁵ Schrotty Pál: A hollandi gyermekakció. In: *Egyházi Lapok* 1923. február 1. sz. p. 30. Dr. Schrotty Pál (1886–1960) 1919 és 1922 között dolgozott ferences szerzetesként a hágai magyar követségen. Életútjára nézve ld. Borovi József: *i. m.* 26–30., és ugyanebben a kötetben Schrotty említett írását: *A hollandi gyermekakció*, újraközölve a 137–139. oldalakon. Schrotty Pál így magyarázza a Római Katolikus Huisvesting Komité nevét és tevékenységének lényegét: *család gondozó-felruházási komité*. Ennek egyik védnöke illusztris személy volt, napi áldozó katolikus ember, akkor holland miniszterelnök: Charles Joseph Marie, Ruijs de Beerenbrouck.

⁴⁶ Schrotty Pál: *i. m.* 30.

⁴⁷ Vredenburg báró volt az elnöke a Nederland in den Vreemde (Hollandia Külföldön) egyesületnek, és 1922-ben ennek tanácsára alakul meg gróf Apponyi Albert elnöke alatt a Magyar–Holland Társaság.

⁴⁸ Dr. A. Eekhof: *Hongarije. Overdruk uit het Gedenkeboek van het Algemeen Nederlandsch Verbond 1898–1923*, 151–171. Ld. még: Viski J.: *De volkskunst der Zevenburger Hongaren*. Haarlem 1923; Westerbeeck van Eerten, J. J.: *Uit der Hongarenland*. W. Kirchner, Amsterdam 1922; Noppen, H. J.: *Eenige indrukken en beschouwingen over Hongarije en zijn bevolking*. Den Haag 1929.

án, ahol ünnepélyesen fogadták őket a Bethesda kórház kertjében. Ravasz László köszöntését Sebestyén Jenő fordította holland nyelvre. Másnap Ravasz László prédikált a Kálvin-téri templomban, Jn 17,21 alapján, és az egybegyűlteket Szabó Aladár is köszöntötte hollandul, végül Raffay lutheránus püspök imádkozott.⁴⁹

A gyermekakció 1927-re „hivatalosan” már lezártnak tekintették, de az még 1930-ig folytatódott, főleg magánkezdeményezésből⁵⁰ és egyházi vonalon. A visszatérő vonatokban nagy mennyiségű ruhát, élelmiszert és hasznos ajándékokat küldtek haza a gyermekekkel. Ezekkel a kimutatásokkal is szükséges foglalkozni, valamint a Magyarországon fenntartott holland konyhákkal, otthonokkal és iskolákkal.⁵¹ Továbbá létezik hozzávetőleges kimutatás a külföldön elhunyt,⁵² az örökre kint maradt és a Hollandiába visszatért gyermekekről, azok lelkigondozásáról.⁵³ A témára épülő irodalmi művek sokasága arról tanúskodik, hogy a gyermekek iránti szeretet csodákat cselekedett, a kényszerű emigrációval és árvasággal járó fájdalmat és örömet egyaránt megörökítették. Cardyn professzor vallomása például annak a magyarság iránti páratlan érdeklődésnek a mibenlétéről szól, amelyet a gyermekek ébresztettek benne:

„Ebben az évben lesz tíz esztendeje – mondja kifogástalan magyar kiejtéssel, mintha valami magyar professzor beszélne –, hogy a magyarokkal, helyesebben mondva magyar gyermekekkel megismerkedtem. Addig nem is igen tudtam, hogy a magyar kulturális élet milyen magas fokon áll, mert nem igen érdeklődtem Magyarország után. A gyermekek keltették fel érdeklődésemet. Rokonoknál, ismerősöknél látogatásaim alkalmával találkoztam velük. Udvariasságuk, közvetlenségük megkapta a lelkemet. A nyelvüket nem értettük, beszélni sem igen tudott velük senki, de velem együtt mindenki az első pillanatban megszerette őket. Azt gondolom, valami különös nemzeti varázs áradt ezekből a gyermekekből [...].

⁴⁹ Ld. *Nederlandsche pleegouders in Hongarije*. In: *Hongaarsche Heraut*, tweede jaargang 1924, nr. 10. juli, 78. oldalán olvasható címmel. A holland nevelőszülőknek Záborszky János segítette a tolmácsolásban.

⁵⁰ Finnországba például 60 gyermeket vitt 1926 nyarán Pándy A. nevű úrhölgy, akiről Sebestyén Jenő azt írja, hogy született finn asszony, és aki a magyar gyermekek nyaraltatására holland minta szerint egy bizottságot hozott létre, amelynek ő az elnöke. Ld. *Hongaarsche Heraut*, vierde jaargang, 1926, nr. 11. sept., 88.

⁵¹ „Legyen egy olyan iskolánk, amelyben nemcsak a vallásoktatás, hanem minden egyes tárgy tanítása, az egész környezet, a mi református vallásunk szellemét lehelő és erejét árasztja. Legyen egy iskola, amelyik a Biblia fundamentumán épül, s már a kicsinyek között is egyedül Isten dicsőségét szolgálja” – fogalmazott Ravasz László püspök 1926 szeptemberében a Julianna Református Elemi Iskola megnyitóján, amelyen jelen volt van Colijn Henrik volt holland miniszterelnök és Klebelsberg Kunó magyar kultuszminiszter is. A második világháborút követően Fledderus konzul éppen Joó Sándort kérte meg ünnepi iskolai istentisztelet tartására a királynő születésnapján.

⁵² Anglia, Belgium, Hollandia és Svájc területén 1920–1930 között egy összesítés alapján 56 620 magyar gyermek fordult meg, ezek közül 56-on haltak meg. Ecsedy Zoltán nevű 14 éves fiú halt meg 1924. július 21-én Oosterbierum községben. Bátyja, Ecsedy Aladár teológus azidőtájtban készült hollandiai tanulmányútra. Ld. *Hongaarsche Heraut*, tweede jaargang, 1924, nr. 12. sept., 96. Egy magyar kislány halálhíréből tudósít az *Ons Zeeland* 1927/4-es száma. Nевet nem közöl, csak azt, hogy Hoofdplaat nevű faluban rosszul lett egy nagyon kedves lányka, akit kórházba szállítottak. Azonnal értesítették a Budapesten lakó édesapját, aki egy gyerekvonattal érkezett és még életben láthatta gyermekét.

⁵³ Joó Sándor (Kecskemét 1910 – Veszprém 1970) ref. lelkész 1932–1934 között volt az amszterdami Vrije Universiteit ösztöndíjasa. Fő művében, a „Diakonátus a ref. teológiában” (Kecskemét, 1937) érzik a holland teológiai hatás. Az úgynevezett hollandiai „öreg magyarok” számára felejthetetlen volt a közöttük végzett igehirdetői szolgálata. Ld. Tüski István: Magyarok Hollandiában. In: Barcza József – Bütösi János (szerk.): „Tebenned bíztunk eleitől fogva...” *A magyar reformátusság körképe*. Készült a Magyar Reformátusok II. Világtalálkozója. Debrecen 1991, 133.

Ettől kezdve sokszor ott voltam a gyermekvonatok érkezésénél és legtöbbször budapesti utaimat is gyermekvonattal tettem meg. Lehetetlen tollal leírni azokat a megható jeleneteket, amelyeknek a belga állomásokon és Budapesten a gyermekvonatok érkezésekor és indulásakor szemtanúja voltam. A belga szülők búcsúja éppenúgy megható volt, mint a magyar szülőké az állomásokon [...]. Sokszor a belga szülők talán több könnyet hullattak a magyar gyermekért, mint édes szüleik [...].⁵⁴

Tehát a búcsúzás, az indulás és az érkezés volt az a momentum, amely a két költői lelkű, de különböző formátumú teológust, Miskotte és Cardyn professzorokat egyaránt megragadta és megindította, annyira, hogy írásban is fontosnak tartották annak a megörökítését, hogy milyen lelkület-változtatásra képes a kicsinyek ereje, akiket halálos komolyan kell venni. Akkor sem ők, sem a magyar egyházi vezetők nem gondolhattak arra, hogy az akció valamikor, valaha is megismétlődhet. Sajnos, huszonkét év után ismét átok verte Európát, ezúttal egy fergetegesen pogányabb. Ráadásul a második világháború után a militáns ateizmus még a szeretetszolgálatban is veszélyt látott keleten, korlátozni merete, esetenként még bilincsbe is verte, nem akarta hallani annak a jövődőlésnek a beteljesülését (itt Miskotte 1945. május 9-i prédikációjának gondolatát elevenítjük fel), hogy Isten ellenségei megsemmisülnek.

A kommunista ideológiának, akárcsak a fasizmusnak, nem volt, nincs mondanivalója az élet szentségéről. Rendszereik képtelenek voltak belenyugodni abba, hogy az ország, a hatalom és a dicsőség az Istené, és az nem az üdvölméleteket propagáló államaikat illeti. Ezért indulhatott keservesen 1947–1948-ban csak három gyermekvonat Hollandiába – nevezetesen két katolikus és egy protestáns szerelvény – arról az állomásról, ahol korábban, húsz éve a századikat indították. Az élettapasztalat bőségesen tanúskodik arról, hogy áldás kíséri azoknak munkásságát, akik a szeretetszolgálatot örömmel végezték, de még azoknak igyekezetét is, akik arra buzdítottak.⁵⁵ Ennek a tudatában mondhatta Kornelis Heiko Miskotte 1948 nyarán egy vele készített, magyarul publikált interjújában:

„Az első világháború után is részt vettem az akcióban, és most is örömmel tesztek meg mindent, ami módomban áll [...].⁵⁶

Méltán emlékezünk tehát az egykori cortgenei lelkipásztorra és a gyermekeinket fogadó gyülekezet hajdani szolgálatára. Emlékük legyen áldott!

Több mint 28 000 magyar gyermek került Hollandiába az új határok közé kényszerített nyomorgó Magyarországról, ami óriási eredmény volt. A leszakított országrészek gyermekei csak elvétve, kis létszámban jutottak külföldre, még Magyarországra is alig utazhattak.

⁵⁴ *Belgiumi Magyar Könyv 1935*, 85–86. Dr. Albert Cardyn (Antoon Albert Cardijn) az Aarschot városában lévő Sint Jozefscollege paptanára volt. Életéről (1892–1938) és magyar gyermekeket mentő belgiumi munkásságáról *In memoriam* címmel írt a magyar nyelvet szintén ismerő Arnold Ghesquiere a *Hongaarsche Courant* 1938-as számában. Cardyn holland nyelven ismertette a magyar irodalmat, többek között Prohászka Ottokár és Tóth Tihamér műveit fordította holland nyelvre.

⁵⁵ Nem tehetjük, hogy ne utaljunk itt Babos Sándor erdélyi református misszionárius lelkészre, aki a szintén teológiát végzett feleségével, Lőrincz Máriával a Mandzsúriában és Koreában élő gyermekek fenntartására és iskoláztatására rendezett gyűjtést 1934 után Romániában. Sándor Lajos nagyváradi lelkipásztor szóbeli közlése alapján jutott tudomásomra ez az adat, Sándor Lajos látott is ilyen tárgyú levelezést.

⁵⁶ Szakal Erzsébet: Magyar gyermekek Hollandiában. Hét-nyolcgyermekes családok vállalják a magyar gyermeket. In: *Élet és Jövő*, Budapest 1948. június 19., 6.

Végül – első fejezetünk záróakkordjaként –, amikor 1926. április 13-án, Budapesten a 100. szerelvényt indították, a zászlókkal és virágokkal feldíszített jubiláris gyermekvonatot katonazenekar búcsúztatta. Eljátszották a belga, a holland és a svájci himnuszot, majd a magyar Hiszekegyet.⁵⁷ Ravasz László beszédében modern kereszteshadjárathoz hasonlított a nemzet kicsinyeinek győzelmét, akik egyszerű gyermeki lélekkel hódították meg a külföld szívé:

„Ez a száz vonat aranyvetélőként jár Európa átokverte földjén [...]. Legyenek áldottak a kezek, amelyek útrabocsájtják és fogadják!”⁵⁸

És fogadták is, együtt érző szeretettel.

II. A második magyar gyermekmentési akció szükségessége

Négy évvel a második világháború befejezése után a Magyar Népióléti Minisztérium sürgős anyagi támogatást kért az illetékes pénzügyminisztériumi osztálytól, mert már rongyokhoz sem jutottak, az elhagyott csecsemőket pelenka hiányában papírosba csomagolták. Összesítő jelentésükből a következő, 1948-as adatok tárulnak elénk az akkori gyermekmenhelyek állapotáról:

„Mintegy harmincezer anyagilag és erkölcsileg elhagyott gyermek van, de még körülbelül huszonötezer gyermek szorulna állami támogatásra, védelemre. A meglévő kilenc állami gyermekmenhelyen mintegy ezerötyszáz ágygyal kellene ezen gyermekek kórházi ellátását biztosítani. Legalább 10–15 éve nem tatarozták őket. Háborús kárt mind szenvedett, de nem olyan mértékűt, hogy a három éves terv keretébe beállítható lett volna. A fogyó anyagokat 1938 óta nem pótolták [...].”⁵⁹

Országos nyomorral kellett számolni, a hívő emberek találmányossága és összefogása enyhíteni akart és olykor tenni is tudott az éhhalál ellen⁶⁰ az újfajta ellenséges helyzetben. Egy Dobos Károllyal készült interjú például hiteles képet tár elénk a háború utáni állapotokról, ennek részleteiből idézünk.⁶¹

„K. K.: – *Például milyen esetekről tud? Mert hallottam, hogy volt egy falu, ahol tízen is felakasztották magukat, presbiterek.*

D. K.: – Sok volt olyan, különösen a kisgazdák között, a földállamosítás, télesztés idején. Először is volt a beszolgáltatási rendszer mindjárt ’46 után.

Az volt a szerencse, hogy Isten 44-ben bő termést adott, és voltak az országnak olyan részei, ahonnan se a németek, se az oroszok nem vitték el sem a termést, sem a jószágot. De kevés ilyen hely volt. Olyan éhség volt Budapesten, hogy

⁵⁷ In: *Az Est* 1926. április 13., kedd, 4. Ez az először Svájcba induló vonat oda 200 gyermeket visz és ketreben egy ajándékot. Bern városának állatkertjébe továbbítottak egy erdélyi barnamedvét. Belgiumba menet 400, Hollandiába pedig 200 gyermeket szállított a 100. vonat.

⁵⁸ In: *Kálvinista Szemle* 1926. április 17., 56. Rudi Hermans: *Törökbalint messzjére van*. Fordította: Gera Judit. Az utószót „Rög a zsebkendőben” címmel írta Hermán M. János. Tinta könyvkiadó, 2005. Eredeti címe: *Terug naar Törökbalint*. Standaard Uitgeverij, Antwerpen 1989.

⁵⁹ Gergely Ferenc: *A magyar gyermekvédelem története (1867–1991)*. Püski, Budapest 1997, 80., 65. sz. lábjegyzet.

⁶⁰ A Szeretetszövetség 1945-ben 1700 árvát, aggot és rokkant személyt ápolt. Ld. *Élet és Jövő* 1945. jún. 16., 3.

⁶¹ Kolczonay Katalin: Interjú Dobos Károllyal. In: *Confessio* 1989/2, 101.

'gyerekvonatokkal' vittük le a gyerekeket az ország különböző részeibe az éhhálól elől. Én is vezettem két ilyen vonatot.

K. K.: – *Hány gyerekkel?*

D. K.: – Volt az egyikén vagy ötszáz, a másikon is. Hódmezővásárhelyre, Kiskunhalasra mentünk. Úgynevezett Nemzeti Segély vonatok voltak ezek.

K. K.: – *És az egyházak közösen csinálták ezt?*

D. K.: – Igen. Például Kiskunhalason a református egyház lelkészét ismertük. Mikor megírtuk neki, hogy mi a helyzet, hónapok óta kenyeret se láttunk Pesten, akkor azt írta, hogy ők vállalnak száz gyermeket. Vigyük le őket a nyár elején és ott lehetnek egész őszig, vagy akár még egy évig is. Nekem is két fiam ott tanult egy évig. Nyáron a tanyán voltak. Volt ennivalójuk, őrizték a libákat, disznókat, bivalyokat.”

Az ilyen keresztyén kezdeményezéseket az ÁVO nem nézte jó szemmel, az egyház cselekvő hitvallóit az „ellenség” ötödik hadoszlopának tekintették, Dobos Károly lelkészt is nemsokára messzire helyezték Budapestről.

Nyugati hittestvéreinknek szintén magától értetődő volt, hogy segíteni kell, és Svájc elsőként indította el a segély-⁶² és gyermekakciót, aminek az volt az egyik eredménye, hogy egy vonattal ki is engedtek 242 református gyermeket 1947-ben. Svájci szülők 544 gyermeket keresztszülőként segítettek, fogadott gyermekeiknek szeretetsomagokat küldtek, amíg azt is meg nem tiltották.

⁶² „Másfél tonna ruhát küldtek a svájci reformátusok. Az egyházak világtanácsának magyarországi újjáépítési bizottsága egy különös raktárba hívott meg. Dr. Pap László professzor, az újjáépítési bizottság titkára, számokat és mindennapi közönséges neveket és egyszerű szavakat sorol fel: 255 gyermekruha, 153 pulóver, 283 gyermekfehérnemű, 213 női fehérnemű, 118 pár harisnya, 70 lepedő stb. Közben mutatja a kibontott, körülbelül másfél tonna súlyú ruha- és cipőküldeményt. Már külön vannak válogatva a cipők és télikabátok, a fehér, barna, kék szvetterek, a kötött- és bőrkésztyűk, a svájci csendes pasztellszínű ruhák és blúzok, pompás, finom lepedők, amelyeket sok nemzedék használhat még. – Mi ez? – A svájci reformátusok adománya a magyar református egyháznak. A Hilfswerk der Evangelischen Kirche küldte. Próbaküldemény, ez csak másfél tonna, nagyobb részt intézményeknek, árvaházaknak megy szét. Vár még vagy 27 tonna szállításra. Ezt keresztyének küldték Krisztus szeretetével és azzal a meghagyással, hogy ha szétosztjuk, tudja meg mindenki, hogy ezt Krisztusnak a Lelkével adták. Érdemes meghallgatni, amit ezek a néma dolgok mondanak. Érdemes elképzelni mögöttük a svájci református családokat, amint gyűjtik, kiválogatják, összerakják ezt a sokféle ruhát. Minden adománynak van valami lelke. Van, amelyikből gőg árad, olyan, amiből hiúság, ezekből a dolgokból mélyes nagy testvéri szeretet. Amikor kibontották a csomagokat, mindegyikben találtak egy bibliát. Kiemelték a zsákokból a pompás szvettereket, meleg harisnyákat, barna kesztyűket, amelyeknek az ujjain egy világos csík virágmintákat ábrázolt. A csomagokhoz külön kis zacskókban a svájci családok tút, cernát, pamutot, gyúszút pakoltak. Hallották, hogy Magyarországon ez sincsen. Hátha elszakad a ruha hordás közben? Majd minden ruha használt, úgy vették ki a szekrényből. Azt adták, amire nekik is szükségük volt. De mindegyik elsőrangú minőségű. A cipők külön megtalpalva, erős talppal. Hogy jobban tartsanak, bennük kerek fényes szegek. Van olyan barna bőrcipő, amelyiknek prém a bélése. Van olyan ruha, amelyikhez foltot is küldtek. Megnézünk egy inget. Pompás, erős vászon, benne egy svájci cég neve keskeny fehér sávon, piros betűkkel: *Grieder et Zie, Zürich, Luzern*. A fal mellett felhalmozva vagy 4000 szeretetsomag. Címre jött, most várnak arra, hogy szétosszák őket. Milyen különös hangulat van egy ilyen teremben, ahol csak élelmiszercsomagok, fekete cipők, kabátok, ruhák vannak halmokba rakva! Miért van melegebb itt? Azért, mert a dolgok jelképek, lelket hordoznak. És ezek a ruhák üzenetek, biztatások és vigasztalások, a Krisztusban való közösségnek az erőit jelentik számunkra. Nemcsak azokat melegítik át, akik kapják, nemcsak azok tudnak ezekkel a cipőkkel tovább menni a nehéz úton, akik felhúzzák, nem könyöradományok, nem a gazdagabb testvérnak a koldus felé dobált alamizsnái, ezek a Krisztusnak szeretetéről küldött jelek, Krisztus él és összekapcsolja az ő népét jóban és rosszban.” A jegyzet írója „-y”-nal szignózza a cikket. Ld. In: *Élet és Jövő* 1946. március 16., 2.

Dániába⁶³ két magyar gyermekvonat indult, Belgiumba is kettő vagy több, a lebonyolításban nagy szerepe volt az Actio Catholica munkatársainak.⁶⁴ Hollandiába 1947 és 1948 folyamán érkezett három, magyar gyermekeket szállító szerelvény. Belgiumba 1946 és 1947 folyamán valószínűleg 2000 gyermek jutott ki üdülésre.

Hollandia kormányának álláspontja a nemzetközi gyermeksegélyek tárgyában

E helyen röviden összefoglaljuk azt az intézkedést, amelynek nyomán 1947. november 16-án felolvasták a holland templomokban (katolikus, református, lutheránus, remonstráns) azt az országos körlevelet, amely által nevelőszülőket és befogadó közösségeket kerestek 10 000 olyan holland gyermeknek, akik akkor Németországban éltek.⁶⁵ Arról volt szó, hogy a németek a háború alatt ezrével telepítették a holland családokat Németországba, ahol kényszermunkára fogták őket. Természetesen azt is megemlítették, hogy ez nem zárja ki azt, hogy ne gondolnának a szükségállapotban leledző magyar, osztrák⁶⁶ és német állampolgárságú gyermekekre.

A felhívást követően 1947. november 27-én már meg is érkezett Németországból az ott élő holland gyermekek első százas csoportja.

A kormány értésére adta mindenkinek, hogy az ország lakosságának élelmiszerrel való ellátottságát csak korlátozottan tudja biztosítani, és emiatt nemigen osztozik az egyházak tártkeblű felajánlásaiban. Viszont egybehangolás és kapcsolatteremtés céljából támogatja a minisztertanács által erre a célra már korábban létrehozott nemzeti gyermekelhelyezési bizottságot.⁶⁷

Hollandiában máig emlékeznek arra a nemzetközi összefogásra, amelynek nyomán 1945-ben 40 000 holland gyermeket vittek táplálási és felerősítési céllal Svájcba, Svédországba és más államokba.

A holland–magyar katolikus kezdeményezésű szervezés 1947-ben

Knébel Miklós nagy nehézségek közepette szerzett útlevelet, és Hollandiába utazott,⁶⁸ ahol a vezetése alatt működött Amszterdamban a Hongaarse Kinderactie, vagyis a Magyar Gyermekelhelyezési Bizottság. Munkáját támogatta a holland katolikusok napilapja, a *De Maasbode*, a belga *Caritas Catholica*, és közös összefogásukkal az 1947 szept-

⁶³ Hangulatos írást olvashatunk *A magyar gyermekek dán barátja* címmel *Az Út* 1948 aug. 15–21. számában a 4. oldalon.

⁶⁴ Beliczay Angéla: Külföldi kapcsolatok. In: *Tanulmányok a magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből*. Studia et Acta Ecclesiastica. Budapest 1983, 343.

⁶⁵ Wij gaan eten in Holland... In: *Utrechts Nieuwsblad* 1947, nov. 17., 1.

⁶⁶ „Tegen het einde van dit jaar of uiterlijk in Januari 1948 zullen op Initiatief van het Ned. R.K. Huisvestingscomité 500 Oostenrijkse kinderen in Tilburg en omgeving worden ondergebracht. In verband hiermee zal Tilburg geen Nederlandse kinderen uit Duitsland opnemen. Ook de uitzending van Hongaarse kinderen zal ter hand worden genomen, doch een voorgenomen uitzending van Franse kinderen naar ons land zal niet doorgaan. De slechte toestanden op het gebied der voedselvoorziening in middenen Oost-Europa hebben aanleiding gegeven tot deze huisvesting, terwijl tevens als motief gegolden heeft dat Nederland zoveel geprofiteerd heeft van andere landen.” Ld. In: *Limburgs Dagblad* 30. jaargang nr. 276., 1947 dec. 1., 2.

⁶⁷ Nationale Commissie tot Uitzending van Nederlandse Kinderen 1945.

⁶⁸ Knebel Miklós 1947. május 3-án már jelentkezik Alfrink bíborosnál Utrechtben. Ld. Borovi József: *i. m.* 50.

temberében induló vonat 500 gyermeket vitt üdülni Belgiumba és Hollandiába. Dr. Knébel Miklóst⁶⁹ apostoli mentőmunkája közben érte a halál 1949. április 20-án. Őt helyettesítette e munkában dr. Vargha Damján professzor.⁷⁰

Az Actio Catholica által indított, egyik jól fűtött különvonat útvonalának a leírása beszédesen ábrázolja a szervezés logikáját és a végállomásokon uralkodó hangulatot, a Belgiumban és Hollandiában letelepedett magyarok segítőkészségét.

„Akik Belgiumban maradnak, Brüsszelben kiszállnak, s amint elindulnak ’szüleikkel’ vendéglátó otthonaik felé, bámulják a kirakatokban felhalmozott olcsó déli gyümölcsök minden fajtáját, az utcasarkokon nagy kosarakban illatozó rózsákat, szegfűket és mimózákat, a jól öltözött, nyugodt és udvarias járókelőket.

A Hollandia felé igyekvőket átveszik a Hulpactie voor Hongarije – Magyar Segítőakció – kiküldöttei, és a vonat indul velük tovább. Estefelé – több mint háromnapi utazás után – háromszáz gyermektorokból hangzik fel a kiáltás: Hollandia! Hollandia!

A vonat befut az első holland állomásra, Roosendaalba. A peronon óriási sürgés-forgás, a segítőakció munkatársai meleg tejjel, teával, kenyérral, édességgel várják az érkezőket, sokan a vendéglátó szülők közül is itt vannak.

A segítőakció asszonytagjai között sok a magyar. Könnyes szemekkel emelik magukhoz a kis vendégeket. – Hogyne örülnénk – mondja meghatottan egyikük –, hisz közülünk számosan hasonló módon kerültek ide a múlt világháború után, az 1920–1926 közötti években. Hollandia akkor is elől járt a segítségben, huszonnyolcezer magyar gyermeket fogadott be. Sokan örökre itt maradtak, közülünk körülbelül kétezren hollanddal kötöttek házasságot.

A gyermekek csoportja minden állomáson kisebb lesz, Roosendaalon kívül le szállnak még Rotterdamban és Leidenben. Az utolsó száz Amszterdamig megy. A sok kis magyar szétszóródik a holland városok, falvak és tanyák otthonaiban.”⁷¹

Ez a második (vagy a harmadik?), 1948. január végén (?) indított vonat is katolikus szervezés révén érkezett Hollandiába, ez is 500 gyermeket szállított, amelyből 200 Belgiumba, 300 pedig Hollandiába került. A sorrendet és az időpontot még nem sikerült azonosítanunk. Ennek a kutatásáról dr. Muzsly István professzorral beszélgettem, aki annak idején még látta ezt a vonatot az állomáson. Igen fontos annak az ismerete, hogy az Actio Catholica igazságos szempontok alapján állította össze a gyermekek listáját, és ezzel elejét vehették a *Szabad Nép* című baloldali lap támadásainak, miszerint volt csendőrök és arisztokraták gyermekeit juttatják nyaraláshoz. Kimutatásukban, amely nekünk is támpontul szolgál, 1947. novemberéig 232 gyermeket küldtek Belgiumba és 322 gyermeket Hollandiába. Ez összesen 554 gyermek, akik származási és családi helyzet szerint a következő megjelöléssel tűnnek fel a Magyar Közlekedésügyi Minisztériumnak küldött táblázatban, amely valósággal sugallja, hogy milyen „hierarchikus” szempontok szerint kellett válogassanak: 196 gyermek munkáscsaládból származik, 132

⁶⁹ Knebel Miklóst, a budapesti Szt. Katalin templom lelkészét tíz évvel korábban a budapesti holland–magyar est alkalmával a holland nagykövet az Oranje-Nassau Officiers-kruis kitüntetésben részesíti a kormány megbízásából. Ld. *Hongaarsche Courant*, 1938, 152.

⁷⁰ Holland–magyar áhíthatos művet is adott ki. Dr. Damián Vargha S. O. C.: *Hongarije en de Cisterciensers*. Vertaald door A. G. M. Abbing. Nieuwkuijk 935. Ld. még: I. G. Mihályi: *i. m.* 51.

⁷¹ Borovi József által eszközölt újraközlés (Borovi József: *i. m.* 156.): *Újra elindult egy vonat*. Forrása: *Új Ember* 1948. február 8., 6. szám.

gyermek szülei tisztviselők, 33 gyermek értelmiségi családból származik, iparos háttérű ugyancsak 33, földműves családból 8, özvegy szülők gyermeke 79, három árva gyermek és 16 gyermek hadirokkant családjából származik.

A katolikus magyar gyermekakció története ma még csak részleteiben ismert. Megjegyezzük, hogy az itt tárgyalt korszakban, a második világháború után még Franciaországba is jutattak ki magyar gyermekeket.⁷²

Pap László meglátogatja az úgynevezett protestáns vonattal érkezett gyermekeket 1948-ban

Az egyetlen „református” szervezésű vonat 1948. július 12-én indult Budapestről, erre Laudon László atyai barátom élesen emlékszik, mert ezzel a vonattal került az általunk is tisztelt Passis családhoz,⁷³ ahol a ház ura és asszonya őt szeretettel vette körül, és akiket ő hit szerint is nevelőszüleinek tekintett.⁷⁴ Ennek a vonatnak a történetéről többen írtak, magyar és holland részről egyaránt maradtak feljegyzések.

Az eseményeket a napi politika függvényében vizsgálva arra a következtetésre jutunk, hogy a rákosisták csak azért engedélyezték ezt a gyermekvonatot – ráadásul időzítve, hogy az Amszterdamban sorra kerülő Egyházak Világtanácsának éppen gyűlésező (1948. augusztus 22–23.) plénuma előtt pozitívan tüntessék föl a rendszerüket.⁷⁵ Ezzel a ragyogó intellektusú magyar egyházi vezetők is tisztában voltak.⁷⁶

Nemsokára, az említett vonat érkezése után Hollandiába utazik⁷⁷ a Zürichben és Utrechtben egyaránt ismert *dr. Pap László*,⁷⁸ budapesti teológiai professzor. Több gyer-

⁷² Ld. *Új Ember* 1946. november 10-i szám, amelyben a franciaországi gyermeknyaraltatás ügyét védelmezik.

⁷³ Hajdú Zoltán enyingi református lelkész testvérünk otthonában találkoztunk Johan Passies úrral és nejevel 1978-ban, Igarban.

⁷⁴ Szetey Szabolcs: Hit és munka. In: *Protestáns Téka*. A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának diákújsága. III. évf. 3–4. szám, Budapest 2008, április-május, 13.

⁷⁵ Pap László emlékezik: „Időközben azért a munka a nehézségek és változások ellenére is tovább folyt. Még az amszterdami gyűlés előtt sikerült nyélbeütni az első holland gyermekvonat ügyét, amely július 12-én elindult 500 gyermekekkel. Megállapodás történt arra nézve is, hogy a második gyermekvonat októberben indul újabb 500 gyermekkel Hollandiába. Elkészült az ököménékus tanulmányi kötet, melyben azonban nem jelenhetett meg nevem alatt az általam írott cikk, mivel nevemmel nem engedélyezte a cenzúra.” Ld. Pap László: *Tíz év és ami utána következett 1945–1963*. Szerk. Bárczay Gyula. EPMSZ kiadása, Bern – Budapest 1992, 66.

⁷⁶ A dátum kapcsán Dr. Nagy Barna sárospataki professzorra vagy dr. Dobos Károly budapesti lelkészre gondolunk, akiket 1948-ban szintén kiengedtek Hollandiába. Mindketten megfordultak Kampenben, ahol előadásokat is tartottak a szigorú református egyház teológiai egyetemén. Ld. K. A. (Kövy Attila?) írását: Száz éves a kampeni Theológia. In: *Jöjjetek és Harangszó*. A Szórványban Élő Magyar Református Egyház Lapja, főszerkesztő dr. Harsányi András, kiadás helye: Innsbruck, 7. évf. 6–7. szám, 1954. június-július, 6. A világhálón: <http://epa.oszk.hu/00900/00935/00046/pdf/00046.pdf>.

⁷⁷ Pap László az Egyházak Világtanácsának 1948-as amszterdami nagygyűlésén augusztus 22. és szeptember 4. között hivatalosan vett részt, tulajdonképpen ezzel a céllal kapott útlevelet, akárcsak Ravasz László. Az 1983-ban kiadott *Studia et Acta V.* kötetében az EVT-vel kapcsolatban meg sem említik a nevét. Református egyházi vezetők közül nem kapott útlevelet Boda József, Jékely Lajos, Muraközy Gyula és Szabó József professzor. A gyűlésen részt vett Ravasz László, Pap László, Nagy Barna, Vasady Béla princetoni professzor, Bodoky Richard, Makkai László, Victor János, Bereczky Albert, Pákozdy László Márton. Ugyanezen időszakban járt Hollandiában – úgymond vízumra várva, de véleményünk szerint inkább kémkedni – Péter János későbbi püspök és külügyminiszter. A külföldi lapok ezt megtudták, és azt írták, hogy a Tildy Zoltán leányának a hazahozására küldte ki Rákosi. Ld. Pap László: *i. m.* 71.

meket is meglátogat, és levelet küld a magyar gyermekek szüleinek. Levelét a holland gyermekakció magyarországi vezetőjeként írta, ebből idézünk:

„Valamennyi gyermek nagyszerűen van elhelyezve és kifogástalanul érzi magát. Mind a gyermekek helyükkel, mind a szülők a gyermekekkel rendkívül meg vannak elégedve. Vannak gyermekek, akik már az első hetekben 4–5 kg-ot gyarapodtak.”⁷⁹

Fontos híreket is továbbít:

„Holló Mirjam és nevelőszülői panasztették, hogy a gyermek nem kap hazuról levelet. Kérem a szülőket, írjanak. Kiss Katalin nevelőszülei közölték velem, hogy az édesapja meghalt, s kérdezték, nem közölném-e a gyermekkel. Nem látam semmi értelmét, elég ha a gyermek megtudja, amikor hazaérkezik. Kérem édesanyját, ezt a körülményt a levelezésnél vegye figyelembe. Végül Uhrin Hilda kéri szüleit, hogy írjanak, mert nem kap hírt felőlük. [...]

Minden szülő nyugodt és boldog lehet, hogy gyermeke meleg otthonra talált Hollandiában. Budapest, 1948. szept. 15.”⁸⁰

Megállapítható, hogy az úgynevezett *református gyermekvonattal is 500 gyermek* érkezett Hollandiába. Az akkori utazásoknál számolni kellett a szovjet megszállási zónán való átutazás nehézségeivel is, ami főleg a SZEB-től (Szövetségi Ellenőrző Bizottság) való engedélyek beszerzése körül mutatkozott meg.

A magyar református vezetőknek azért esett a választása Pap Lászlóra, mert hollandiai kapcsolata mellett ismert volt az Egyházak Világtanácsában (EVT), jelen volt az 1938-as amszterdami alakuló gyűlésen. Emellett 1946. január 19-én az EVT újjáépítési bizottságának a gyűlésén⁸¹ alkalma volt beszámolni az utrechti Kraemer profesz-

⁷⁸ Utrechtben, 1933-ban a holland királynő kiemelt jutalomban részesítette Pap László rendkívül színvonalas doktori dolgozatát. Életrajzi adatait ld. Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyházförténeti lexikon*, 455.

⁷⁹ Kígyós Erzsébet: *Gyermekvonatok*. In: *Protestáns Téka* III. évf. 3–4. szám, Budapest 2008, áprilismájus, 7.

⁸⁰ Uo. Az itt fénymásolatban közölt Pap László-féle levélben a következő gyermekneveket találjuk: Holló Mirjam, Debrecen – Heemstede; Kiss Katalin, Debrecen – Heemstede; Pallay Erzsébet, Budapest – Hoofddorp; Tóth Antal, Budapest – Haarlem; Tóth Tamás, Tata – Aerdenhout; Uhrin Hilda, Rákospalota – Haarlem; Horváth Ilona, Bicske – Utrecht; Jezernitzky Anna, Pestszentlőrinc – Utrecht; Lévy Zsuzsanna, Budapest – Utrecht; Cseke (Beke?) Béla, Debrecen – Utrecht; Kistelegdy Ernő, Miskolc – Utrecht; Sípó Álmos, Kisújszállás – Utrecht; Fehér Margit, Bicske – Utrecht; György Eszter, Miskolc – Utrecht.

⁸¹ Az ökumenikus jellegű szervezet pontos neve: Egyházak Világtanácsának Újjáépítési Bizottsága. Ennek keretében Pap László működését árgus szemekkel figyelték: „Az egyik ilyen protestáns egyházi szál, amely a köztársaság elleni összeesküvés perének előkészítéskor nyilvánosságot is kapott, az a Pap László teológiai professzor vezette Ökumenikus Újjáépítési Iroda volt, amelyet az ÁVÓ a Magyar Közösség egyik fedőszerveként, a Közösség gazdasági hátterének megteremtőjeként tartott nyilván. Az ÁVÓ nyilvántartásában a titkos társaság vezetőjeként, vagy tagjaként tartottak nyilván az iroda nyolc alosztályának vezetője közül négyet, s magának Pap Lászlónak a közösségi tagságáról is több – utólag nehezen ellenőrizhető – adat gyűlt össze 1946–47 folyamán az ÁVÓ irattárában.” Idézet Kiss Réka tanulmányából: *Az Európai Unió elnevezésű illegális szervezkedés története*. In: *Figyelő* – Magyarországi Református Egyház; ld. www.reformatus.hu/confessio/2004/.../6figyel1, 102.

Pap László a háború idején holland menekülteket rejtegetett Magyarországon, vagy segített továbbjutni, például Johann Adolf Bentinck hadnagyot, aki dr. Soós Géza társaságában repülővel menekült Olaszországba. Bentinck báró úgy tudta Pap Lászlótól, hogy az Egyházak Világtanácsának elnökéhez, a holland dr. Visser't Hoofthoz akarnak eljutni és jelentést tenni. Macskásy Pál: *A sötétség tenger árja ellen... Holland menekültek Magyarországon a második világháború alatt*, 212–214.

szornak, és a szintén holland Visser't Hoff titkárnak az egyház és az ország helyzetéről. Úgy látjuk, hogy az ő közvetítése nyomán a holland testvéregyházak azt a stratégiát alkalmazták, hogy egyenesen ők ajánlották fel Hollandia nevében a segélyezés lehetőségét, jelezve ezt a Magyarok Világszövetsége felé is.⁸² Tehát a magyarországi protestáns egyházakat nem vádolhatta koldulással a kommunista párt és a kormány.

Ekkor kezd feltűnni Van Ruler és Miskotte⁸³ professzorok neve, a történelmi református egyház részéről ők álltak a hollandiai gyermekakció élére. (Kiegészítésként még megjegyezzük, hogy Miskotte az egyik amszterdami lelkészársával együtt 1939 márciusában lett tagja a spanyol gyermekeket mentő bizottságnak is.)⁸⁴

Becsületesen ítéli meg a helyzetet Ravasz László a Konvent döntése után, amelynek értelmében mégiscsak elfogadják a holland református egyház ajánlatát:

„A hollandiai gyermeknyaraltatási akcióról egyházunk vezetősége már akkor folytatott eszmecsere-t, amidőn a katolikus akció megindult, és a holland reformátusok nagy lelkesedéssel ajánlották fel szolgálataikat a magyar protestáns gyermekek nyaraltatására. Akkor azt a határozatot hoztuk, hogy egy ilyen szolgálatot nem szabad elfogadnunk [...]. A holland gyerekek nagyobb nélkülözéseknek vannak kitéve, mint a magyar gyerekek. Erkölcsi kötelességünk tehát az volna, hogy mi szervezzük meg a holland gyerekek magyarországi üdültetését.”⁸⁵

Véleményünk szerint a magyar egyházi vezetők ezt meg is tették volna, ha szabadabb mozgástérrel rendelkeznek. Számos példával tudunk szolgálni arra nézve, hogy a háború idején valósággal keresték az alkalmat a holland nép iránti hálájuk kifejezésére.⁸⁶

Pap László hollandiai és magyarországi szervező szolgálatára nézve az említett levélén kívül jelenleg nem áll módunkban más forrásoknak a kutatása. Bizonyosan lé-

⁸² Kitéjük ez Ravasz Lászlónak a 722/1947 számú, Ács Tivadarhoz intézett leveléből, aki a Magyarok Világszövetségének volt az alelnöke. A püspök azt írja, hogy a holland nép ajánlatát inkább nem fogadják el, hiszen ők is nehéz helyzetben élnek. Ld. Borovi József: *i. m.* 48.

⁸³ Pettinga lelkész ma Hollandiában Miskotte munkásságának egyik legjobb ismerője, hozzám intézett 2011. december 21. keltezésű levelében jelzi, hogy az 1948-as gyermekakciót illetően nemcsak ő, de Miskotte fia sem tud Miskotte szerepéről. „Beste János, dat Miskotte zich in zijn eerste gemeente Cortgene t.b.v. Hongaarse kinderen heeft ingespannen, is bekend. Hij schreef er zelf over in zijn Gemeentebladje in maart 1924: *De Hongaartjes komen*. Dit is te vinden in K. H. Miskotte, [...] *als een die dient*, volledge uitgeave van het Gemeentebladje, Baarn 1976, blz.101 e.v.; eerder reeds opgenomen in de bundel *In de gecroonde Allemansgading*, Nijkerk 1946, blz. 53 e.v. Van een dergelijke activiteit na de Tweede Wereldoorlog is mij niets bekend. Ook Prof. Dr. H. H. Miskotte, de zoon van K. H. M., kan zich hier niets van herinneren. Het oude krantenartikel zal vermoedelijk op een misverstand berusten. Ook de naam László Pap i.v.m. K. H. Miskotte is mij onbekend. Het spijt me, maar meer kan ik er niet van zeggen. Met vriendelijke groeten, Paul Pettinga.”

⁸⁴ Ld. In: *Algemeen Dagblad* 1939, 03. 04. (Ochtend, 112. 236676), 3. Centraal Comité voor Hulpverlening kinderen in Spanje.

⁸⁵ Beliczay Angéla: Holland–magyar kapcsolatok a II. világháború után. In: *Confessio* 1987/4, 23.

⁸⁶ Például 1943 tavaszán, amikor „egy csoport magyar vöröskeresztes nővér jelent meg a stanislaui tábor kapujánál és egy nagy küldemény szeretetsomagot nyújtott át a tiszteknek, az első világháború után Hollandiában vendégül látott magyarok nevében. Képzeltető, mennyire meglepte és meghatotta a foglyokat a hálának ilyen kézzelfogható megnyilatkozása.” Továbbá a Magyarországra menekült holland katonákat is bújtatták. Ld. Erdélyi István: Hogyan segítették a magyarok a holland hadifoglyokat a II. világháború alatt? In: *Mikes International 2001–2006* VI. évf, 1. sz., 90. (Stanislaui városa a Dnyeszter partján fekszik Galíciában. A holland foglyok felkutatásához és segélyezéséhez a magyar Vöröskereszt felé Ravasz László és Szabó Imre esperes továbbította Csürös István vallásánár révén azt a levelet, amelyet Csürös lánya írt, és amely tartalmazta a férje, egy holland katonatiszt címét. A nővérek van den Bos ezredes nyomában és Csürös Piroska híradásának nyomán fedezték fel a stanislaui tábort, ahova ezer csomagot vittek. – H. M. J.) Macskásy Pál: *...A sötéttség tenger árja ellen... Holland menekültek Magyarországon a második világháború alatt, 199–222.*

teznek erre vonatkozó dokumentumok, beleértve az AVH levéltárát is, hiszen a hatóságok már 1946 óta ellenséggként kezelték és figyelték az ószövetségi tudományok nemzetközileg elismert teológusát.

A magyarországi szervezőmunkába a magyarul kitűnően beszélő *Kuyper Katalin*⁸⁷ is bekapcsolódik, akinek az első világháború utáni gyermekakcióban szerzett tapasztalatai ismét kamatoznak Budapesten. Magyar hálózati kapcsolatairól, a toborzás és az engedélyszerzés részleteiről semmit sem árul el az az 1947 decemberében vele készült interjú, amelyben édesapjáról, Kuyper Ábrahámról, az ellenállásról és a holland háborús veszteségekről beszél.⁸⁸ Kuyper Katalinnak tehát, legalábbis részünkről, a második gyermekakcióban kifejtett erőfeszítésének a mibenléte még további kutatásra vár.

Szervező személyiségek találkozása. Helyzetképek a holland összefogásról.

A magyar és holland protestáns vonalon Kisjókai Szakal Erzsébet, Kornelis Heiko Miskotte és A. A. van Ruler neve fémjelzi az akciót. Az Országos Református Szociális Szolgálat által kiválasztott gyermekeket Budapestről módszeresen és egy bevált menet szerint indították, illetve fogadták őket a hollandiai elosztóállomásokon.

Első nyomunk a Hollandiában élő *Kisjókai Szakal Erzsébet* által szervezett estélyhez vezet, amelyről Budapesten egy rövidke beszámolót közöltek 1947. október 11-én, de annak számunkra rendkívüli hírértéke van:⁸⁹

„Mivel most már protestáns vonalon is megindul Hollandiában a magyar gyermekakció szervezése, propaganda estékkel kezdődik a részvételre való felhívás és buzdítás. Az akció szervezője Kisjókai Szakal Erzsébet az elmúlt héten rendezte meg az első magyar estet, amelynek sikeréről lelkesen írt minden újság. *Egy darab magyar pusztá Hilversumben* címmel ismertették az est ügyesen összeállított programját, melyben kitűnő zeneszámokkal szerepelt Pataky Lilly, akinek hegedűn előadott Hubay-csárdajelenete és Kodály *Adagiója* méltán aratott fényes sikert, valamint van den Bosné Csürös Piroska, aki magyar dalaival, amelyek szívbemarkolóan szólaltak meg a billentyűkön ujjai alatt, közelebb hozta népünket a hollandus néphez. Kislánya, a 11 éves Winkie, magyar ruhában énekelt el a dalok közül néhányat, melyre dübörgő taps jött válaszul. Az Utrechtben

⁸⁷ Idézzük Hollandia egyik legnagyobb napilapjából, a De Trouw-ból 1950. június 7-én a Sebestyén Jenő haláláról megjelent nekrológ egyik passzusát a két világháború közötti hathatós szolgálatról: „Kuyper Ábrahám egyik leányával, Kuyper Katalinnal együtt sokat tehetett Sebestyén professzor az evangélium terjesztéséért Budapesten. Miután Kuyper kiasasszony öt éven át ereje javát adta 1600 magyar gyermek táplálására, arra kérte őt Sebestyén professzor, hogy ezt a művet koronázza meg azzal, hogy a magyar ifjúságot lelki táplálékhoz is juttassa, és alapítsa meg Budapesten a református elemi iskolát. Így jött létre a Kuyper nővérek támogatásával, Sebestyén professzor hatékony közreműködésével a Julianna iskola a Vilma királynő úton, melyet jelenleg az állam vett igénybe.” Id. Hörtömpő Gergely fordítása. In: Ladányi Sándor (szerk.): *Sebestyén Jenő Emlékkönyv*. Budapest 1986, 247. A Julianna iskolát 1948-ban államosították, újraindult 1992-ben. Ld. Hanthy Kinga riportját: Holland ajándék. Nyolcvanéves a fasori Julianna Református Általános Iskola. In: *Magyar Nemzet* 2006. október 14.

⁸⁸ In: *Élet és Jövő* 1947. december 13-i szám; a cikket, amelyet nem szignál a szerző. Címe: *Parasztasszony tanította hitre tudós papját, a holland miniszterelnököt*. Az interjú alcíme: *Kuyper Katalin Budapesten gyermekvonatot szervez*.

⁸⁹ Magyar gyermekek útja Hollandia felé. (Szerkesztőségi hír.) In: *Élet és Jövő* 1947. október 11., 3.

tanuló teológusok a magyar himnuszt énekelték, s a bevezető beszéd után Szakal Erzsébet adta elő megrázóan az elpusztított Budapestről írt költeményét: A halott várost.

Két kis színdarab tarkította a műsort. Mindkettőt Szakal Erzsébet írta, s a főszerepet is ő játszotta bennük. A műsort a társaság több városban fogja bemutatni. Egyébként a rádió felvette lemezre és közvetítette a protestáns adásában.”⁹⁰

Tényleg annyi információt hordoz ez a szöveg, aminek az alapján önálló fejezetet lehetne írni, a korabeli kontextust is elemezve. Most csak ennyit: a hollandiai magyarok közvetlenül az első katolikus vonat érkezése után kezdték szervezni a protestáns közön­séget. Az Utrechtben tanuló teológusok (1946: Sebestyén Pál; 1947: Kerekes János; Seke­res Attila, Kuhinka Ernő, Tüski István Lajos, Sebestyén Andor, Varga Sándor; 1948: Göndöcz Kálmán) pedig⁹¹ a továbbiakban is fontos szerepet töltöttek be a gyermekek fogadása és ügyeik intézése dolgában. A költőként is jeles, Magyarországon már a negy­venes évek elején publikáló és a rádióban is szereplő Szakal Erzsébet (később már csak Kisjókai Erzsébet néven ismertük)⁹² nagy beleérzéssel közelíti meg a gyermekek fogadá­sának a stratégiáját. Miközben az akció beharangozására készül, feladatokat oszt és kap, felméri a lehetőségek határait. Miskotte és van Ruler professzorokkal készít interjút, ezt magyarra fordítja és támogatói révén közzéteszi az *Élet és Jövő* című református újság 1948. június 19-i számában. Ismét hangsúlyozzuk, hogy Miskotte teológiai jelentőségét ismerve szó szerint kívánjuk idézni ezt az interjút, mint különleges becsű autentikus szö­veget, amely Miskotte munkamódszerébe is bepillantást enged.⁹³

„Bár Hollandia ma nincs olyan gazdasági helyzetben, mint az első világháború után, hiszen nagy területeken pusztított itt is a háború. Városokat és falvakat le­rombolva, maguk is lakásínséggel küzdenek, mégis szükségesnek találta a hol­land református egyház, hogy magyar gyermekeket helyezzen el családoknál, jobb táplálékot adva az ínségben lévő gyermekeknek, de ugyanakkor az otthon-

⁹⁰ A Kisjókai Szakal Erzsébet-féle műsort (úgy véljük, hogy erről van szó) 1948. január 15-én este hat óra­kor sugározta a hilversumi rádióadó Poesta címmel. Ld. Utrechtsch Nieuwsblad, 55. Jrg. 1948, január 15. 3.

⁹¹ Nevezett teológusok a Stipendium Bernardinum támogatását élvezték, névsorukat Forró Imre állította össze. Ld. Pótor Imre disszertációját: *Dr. Tóth Endre az egyházépítő professzor – különös tekintettel dunántúli szolgálataira*. Vásárosnamény 1996, 22. Véleményünk szerint ezt a névsort pontosítani kell, mivel kimaradt a Papp Kálmán neve, aki 1947 jan. és 1949 októbere között volt a Stipendium Bernardinum alumnusa. Mivel távol­létében 1948. nov. 6-án a miskolci törvényszék háborús cselekmény miatt halálra ítélte, a Dél-Afrikai Köztár­saságba emigrált az utrechti professzorok segítségével, ahol haláláig lelkeszi szolgálatot végzett. Hollandiából való elutazása előtt egy saját maga által készített holland–magyar szótár kéziratát helyezte letétbe a Hollandiai Történelmi Református Egyház levéltárába, illetve egy példányát a hágai Van Goor könyvkiadónak is eljutat­ta 1949 szeptemberében. Továbbá utrechti diák volt ezekben az években a jogi végzettségű dr. Sebestyén Ádám, Sebestyén Jenő professzor fia, aki akkor teológiai tanulmányokat folytatott Utrechtben és később az Egyesült Államokba távozott. Ebben a Forró Imre féle-névsorban Sebestyén Andort találunk, ami valószínűleg téves. Ld. Papp Kálmán Diederik: *De leven en werk van ds. Kálmán Papp II (geb. 1924), met verwijzing na die Hongaarse agtergrond, die Nederlandse periode en die Suid-Afrikaanse periode*. Disszertáció. Pretoria 2010, 156 és 173.

⁹² Hilversum Noorder megevezésű temető adminisztrációjában a neve így szerepel: Erzsébet Mária Szakal de Kisjoka. Született 1904. december 1-én, meghalt 1988. július 17-én. Papp Kálmán korabeli utrechti teológus emlékeiben úgy él, mint egy nagyon tehetséges özvegyasszony, akinek két leánya volt. Minden magyar ügyet támogatót, a diákokat sokszor meghívta az asztalukhoz. Második férje neve: André van Assendorp. Ld. Papp Kálmán Diederik: *i. m.* 173.

⁹³ Szakal Erzsébet: Magyar gyermekek Hollandiában. Hét-nyolcgyermekes családok vállalják a magyar gyermekeket. In: *Élet és Jövő*, Budapest 1948. június 19., 6.

maradt családtagokba is lelket öntve az együttérzés és önfeláldozó szeretet erejével.⁹⁴

A kiéhezett gyermekekért

A mai Hollandia két igen kiváló egyénisége, Miskotte és van Ruler professzorok szerepelnek a gyermekakció vezetője élén.

Miskotte professzor Leidenben fogad és szívvel-lélekkel részt vesz a tervezésben. Felírja számomra azon városok és falvak neveit, ahová el kell mennem, ahol legnagyobb az eshetőség a gyermekek elhelyezésére. Egyik praktikus tanácsot a másik után adja, melynek nagy hasznát veszem munkánknak. (Sic) Összeállítja a felszólító levél szövegét, melyet minden lelkésznek, tanárnak, gyárosnak s egyéb, az ipari és kereskedelmi élet fontos emberének kell majd elküldeni, hogy anyagilag és erkölcsileg támogassák az akciót.

Örömmel ballom – mondja Miskotte professzor –, hogy Magyarországon már higgadtabbak a kedélyek és nyugodtabb légkörben, serényebben folyik a munka. Az első idők nehezégein már túl van a magyarság és az ellentétek is lassan úgy elsimulnak, hogy a közös cél érdekében egészen egymásra talál minden magyar. Természetesen tisztában vagyunk azszal, hogy a kis ember még jó ideig nem lesz olyan helyzetben, mint például itt nálunk Hollandiában.

Ezért tartjuk szükségesnek a magyar gyermekakció megszervezését, hogy a sok lerongyolódott, kiéhezett kisgyermek közül legalább néhány ezer térjen vissza hazájába jól táplálva, megerősödve.

Az első világháború után is részt vettem az akcióban és most is örömmel teszek meg mindent, ami módomban áll, sajnos, aktív részt inkább csak néhány hetes svájci utam után vállalhatok.”

Kitűnik, hogy a felszólító, vagy inkább megszólító levél szövegét Miskotte állította össze, de azt a két mondatot, amelyet eddig a neve alatt ismertünk a levélből, máris újraközzöljük, mert nem a Miskotte, hanem a van Rulerrel folytatott beszélgetésből emelte ki tévesen Beliczay Angéla 1983-ban. A fordítása azért ennek is Kisjókai Szakal Erzsébettől származik.

„El kell felejtetni velük a háború borzalmait, csalódásaikat a felnőttekben és meg kell erősíteni a hitüket Istenben és az emberekben. Ezzel olyan útravalót adunk nekik, ami egész életükben kitart.”⁹⁵

Ezt az idézetet tehát eddig tévesen tulajdonították Miskotténak, többen is ellenőrzés nélkül vették át Beliczay Angéla idézett tanulmányából.

A Miskotte-féle szövegezésű levél azért létezhet, esetleg a magyar fordítása is, tehát a levél publikálása a további kutatás elsőrendű feladatai közé tartozik, és nem tűnik megoldhatatlannak. Ez vonatkozik A. A. van Ruler⁹⁶ szerepére is, akinek a gyermekek

⁹⁴ E bevezetés után kiemelt betűkkel belső hasábcím következnek. – H. M. J.

⁹⁵ Beliczay Angéla: *Külföldi kapcsolatok*, 343–344. Fontos tudni, hogy Beliczay Angéla az *Élet és Jövő* 1948/25. számából idézi Miskotte felhívását a Szakal Erzsébet által készített interjúból. El lehet képzelni, hogy az írást felületesen olvasta, de azt nem értjük, hogy miért hallgatja el van Ruler nevét...

⁹⁶ A. A. van Ruler: *Hiszékek. Az Apostoli hitvallás magyarázata*. Kolozsvár 1989. Rulernek e művét Péntek Árpád fordította le és előszóval is ellátta. Teljes neve: Arnold Albert van Ruler (Apeldoorn, 1908. december 10. – 1970. december 15) a gronigeni egyetemen végzi el a teológiát 1933-ban; 1933–1940 között Frieslandban (Kubaard) lelkész, 1940–1947 között pedig Hilversumban; 1947–1970 között dogmatikát, etikát, egyház-

üdültetésében végzett írói vagy szervezői munkájáról csak annyit tudunk, amennyit a közös interjúban olvasunk. Kísjókai Szakal Erzsébet a Hollandia legifjabb professzora címet adta a Van Rulerrel folytatott beszélgetésnek.⁹⁷

„Van Ruler. Hilversumban lakik. A nyári délután forróságát gyermekei egy kertbe állított dézsában kísérlik elviselni, nagy kacagások között, mikor a villa felé közeledem.

A professzor, aki rövidesen Utrechtbe költözik, szívélyes mosollyal jön elém.

– Örülök, hogy ilyen lelkesedéssel fogadja mindenki a segítő akciónkat. Egy pilanatra sem kételkedtem abban, hogy a mi népünk, mely józan és megfontolt ugyan, érzéketlenül hallgatja a nyomorgók megsegítésére buzdító felszólítást.

Kíntról a gyermekek vidám kiáltozása hangzik fel, és jókedvük hallatára Van Ruler arca felderül:

– Itt, Hollandiában a legtöbb családban 7-8 gyermek van, tehát nem jelent túlságos tehertételt egy kilencedik gyermek ellátása. Természetesen nagy felelősséggel jár egy magyar gyermek gondozása, aki testileg, lelkileg egyaránt rászorul a táplálásra; el kell felejtetni vele a borzalmakat, amiket átélt, csalódásait a felnőttekben, meg kell erősíteni hitét Istenben és emberben egyaránt. És útravalót kell vele adni, mikor majd hazakészül, valamit, amit egész életében megtarthat, mint egy vándor a botját, melyre minduntalan szüksége lehet. Magyar gyermeket a háború után idehozni missziót jelent és próbatételt.

– Professzor úr véleménye szerint jobb, ha az összes egyházak együttesen készítik elő a gyermekakciót?

– Egyoldalú akciónak nem lenne eredménye, tehát nem lehet csak katolikus, vagy csak protestáns akciót csinálni. Bizonyára megfigyelte, hogy nálunk jobban kiéleződött a helyzet az egyházak között, mint más államokban. Amíg ez a versengés nemes marad, addig kárt nem is okozhat. De ha a katolikusok hirdetik meg a segítő akció létrejöttét, bizonyosra veheti, hogy egyetlen protestáns nem fog hozzájárulni a segítéshez és viszont. Tehát minden magyar estet, a comitè minden megmozdulását közösen kell megszervezni.

– Mit üzen professzor úr az otthonmaradóknak?

– A magyar népnek erősen szem előtt kell tartania, hogy minden népnek megvan a nemzetek közösségében a maga küldetése és joga. A századok folyamán sok vihar vonult már el földünk népei felett. Ezek mind sok változást eredményeztek, de a tölgy koronája és lombja csak meghajlik a vihar idején, de nem törik el és nem pusztul el. A magyar nép is megkapta az élő Isten ismeretét, a biblia megérkezett ehhez a néphez is, és az Egyház reformációja is elért hozzá. A szilárd hit abban, amit Isten mond, segít minden terhet elviselni, utat találni a gondok és bajok rengetegében és küzdeni az eszményekért a nép jövője és a kultúra szolgálatában. Józannak kell maradni s a dolgokat olyannak látni, amilyenek.

Az Isten Igéjében való hit távol tart bennünket a fellángolástól és a túl romantikus idealizmustól, éppen úgy, mint a keserűségtől és kétségbeeséstől. A világtör-

jogot és egyháztörténetet tanít az utrechti egyetemen. Érdeklődésünk kiterjed az 1951 után írott egyik, rádióban is elhangzott, az 1Kor 15 alapján felépített elmélkedésére: *Het communisme is burgerlijker dan het christendom*. [A kommunizmus polgárabb, mint a keresztyénség]. In: Dr. A. A. van Ruler: *De dood wordt overwonnen. I Corinthen 15 in morgen wijdingen*. Tweede druk, Callenbach, Nijkerk, 1972.

⁹⁷ Idézett interjú második része. Szakal Erzsébet: Magyar gyermekek Hollandiában. Hét-nyolcgyermekes családok vállalják a magyar gyermekeket. In: *Élet és Jövő*, Budapest 1948, június 19., 6.

ténelem nagy káoszában az élő Isten munkálkodik, hogy birodalmát megépítse az egyházban, az államban, az egyén életében és a közösségben.”

Van Ruler egyetlen hízelgő szót sem ejt az új ideológiáról és magyarországi hatásáról, csak együtt érez és mindent az Ige mértéke alatt szemlél, éppen úgy, ahogyan hőslélekű atyáinktól hallottuk, hogy ki kell bírni, elviselni és túlélni ezt az egész údvállami diktatúrát.

Van Ruler nagy ívű megfogalmazásával itt akár be is fejezhetnénk annak elemzését, hogy milyen értékes missziót és mekkora próbatételt jelent a magyar gyermekek Hollandiába való hozatala, hozzátevé, hogy bizonyára úgy is van, mert megéltük: az istenes gyermeki hit életre szólóan segít, vándorbotként kísér. Végeredményben nem zavar, hogy ebben az interjúban Van Ruler fogalmazta meg a gyermekmentés lelki célját, és az sem, hogy ez eddig a Miskotte neve alatt szerepelt ezzel a dátummal. Van Ruler szellemében azért az egy protestáns gyermekvonatért és a katolikus szerelvényekért is csak hálát adhatunk, ez a második gyermekakció szintén történelmet írt.

További adatok a magyar protestáns vonat fogadásáról

Magyarországon járt 1948-ban J. C. Hoekendijk professzor, és aprólékos jelentést írt a misszió állapotáról, az egyházpolitikai helyzetről, a lelkiségről.⁹⁸ Bizalom és aggodalom egyaránt tükröződik a beszámolójában, úgy látjuk, hogy jól tájékozódott,⁹⁹ felmérte a kommunisták befolyásának térhódítását. Aki a jelentését elolvassa, magától is rájön, hogy a rendszer szótárából törölték a humanitárius segélyakció kifejezést és az életvédelem fogalmát. Abból az országból 1948. augusztus 20-tól semerre nem indult többé gyermekvonat. (Érdekes módon, egyházi minta nyomán, de kommunista logikával és propaganda céljával 1953-ban éppen Hollandiából küldött az ottani kommunista párt 71 gyermeket Magyarországra, tábori üdülés céljával, éspedig a magyar kommunisták¹⁰⁰ kérésére a nagy holland gátszakadást követően.¹⁰¹)

⁹⁸ J. C. Hoekendijk 1948 decemberében írott beszámolóját ld. dr. Gonda László kitűnő dolgozatában: *The Service Of Evangelism, The Evangelism Of Service. The Influence of John R. Mott, Hendrik Kraemer, Willem A. Visser 't Hooft and Johannes C. Hoekendijk on the Development of the Understanding of Mission in the Reformed Church in Hungary (1910–1968)* – *De Dienst Van Evangelisatie, De Evangelisatie Van De Dienst. De invloed van John R. Mott, Hendrik Kraemer, Willem A. Visser 't Hooft en Johannes C. Hoekendijk op de ontwikkeling van het zendingsbegrip in de Gereformeerde Kerk in Hongarije (1910–1968)* (met een samenvatting in het Nederlands). Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor aan de Universiteit Utrecht, op gezag van de rector magnificus prof. dr. J. C. Stoof, ingevolge het besluit van het college voor promoties in het openbaar te verdedigen op maandag 15 december 2008 des middags te 4.15 uur door László Gonda geboren 18 januari 1971 te Gyula (Hongarije). 209–219. Ld. még ezt a művet a a 20. századi holland–magyar missziói és ökumenikus kapcsolatok vonatkozásában.

⁹⁹ Hoekendijk konventi beszámolóját ld. *Az Út* 1948 nov. 28.–dec. 4., 1.

¹⁰⁰ A hollandiai kommunisták *Az igazság* című lapjában, 1949 októberében jelent meg, hogy a magyarok annyira szeretik a rendszert, hogy a kihirdetéstől kezdve mindössze hat óra alatt hatszáz millió forintnyi állami kölcsönt jegyeztek, valósággal sorba álltak az igyekezettől... „Het duurde maar zes uur. Uit Hongarije komt het verheugende bericht, dat de staatslening die de Hongaarse regering had uitgeschreven voor de opbouw van het land, in minder dan zes uur voltekend was! De intekenaars stonden lange tijd in de rij voor de gebouwen, waar het geld gestort kon worden. De lening bedroeg 600 miljoen forinten (ongeveer 165 miljoen gulden). De snelle voltekening toont de geestdrift van het Hongaarse volk voor de opbouw van het land.” Ld. *De Waarheid* 9. évf. 1949. október 6., 3.

¹⁰¹ Ijken, K. van: *De historische betrekkingen tussen Nederland en Hongarije*. Kézirat, 1993, 8. Ld. még: Lukács Gyöngyvér: 1956: climax zonder succes... Masterscriptie, UvA, 2011, p. 30. In: http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0809-200904/1956_Climax_zonder_succes_198990_Anticlimax_met_succes.pdf – 2011. dec. 6. állapot.

A kéznél levő információk alapján képletesen szeretnénk bemutatni annak az 1948-as egyetlen protestáns vonatnak a szervezését, fogadtatását, és szintén egy korabeli újságcikkkel szemléltetni a gyermekek hazatérését.

„Július elején egy öt kocsiból álló vonattal – az utolsó transzporttal – mentem ki Hollandiába tíz évesen. Rajtam kívül még vagy ötszáz gyerek is jött, akik 8-11 évesek voltak. A vonatok kupés vagonokból álltak, amelyben nyolcan fértek el úgy, hogy négyen a földön, négyen az ülésen aludtak. Legelőször Venloba vittek bennünket – ez a holland-német határnál van, ahol összesen három napot töltötünk, ugyanis ez volt az elosztótábor, itt dőlt el, hogy ki hova kerül. Ez alatt a három nap alatt próbáltak minket hollandul is tanítani, hogy legalább egy pár szót tudjunk. Amikor külön választottak minket én abba a csoportba kerültem, ami Haarlembe ment, onnan pedig Aalsmeerbe kerültem a nevelőszüleimhez.”¹⁰²

A gyermekek másik csoportja 1948. július 16-án érkezett Utrechtbe, ahol az utrecht-i Jaarbeurs épületének K és W termeiben az IKO fogadta a magyar gyermekeket és a „nevelőszüleiket”. Beliczay Angéla azt írja, hogy a kis magyarok cserepesvirágot vittek magukkal ajándékba az utrecht-i állomáson őket fogadók számára.¹⁰³ Az IKO, az egyházak közötti koordináló szervezet mellett a Vörös Kereszt is részt vett a fogadás és az elhelyezés szolgálatában.¹⁰⁴ Négy gyermek szamárköhögés miatt az észak-limburgi Well és America táborokban maradt hátra.

A sajtó jelenlétében megtartott ünnepélyes fogadáson az IKB nevében beszédet mondott F. L. S. F. baron van Tuyl van Serooskerken. A. A. van Rhijn a kormány szociális osztályának vezérigazgatójaként szólt az egybegyűltekhöz, a Hervormde Kerk nevében van Gravemeyer lelkész beszélt, míg van de Linden lelképásztor a Gereformeerde Kerken nevében szólalt meg. Végül a sajtó arról tudósít, hogy késéssel előkerült az Imre¹⁰⁵ nevű magyar lelkész is, aki magyarul szólt a gyermekekhez, azután pedig elénekelték

¹⁰² Laudon László már említett utazása. Ld. Szetey Szabolcs: Hit és munka. In: *Protestáns Téka*. A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának diákújságja. III. évf. 3–4. szám, Budapest 2008, április – május, 13–14.

¹⁰³ Beliczay Angéla: *Holland–magyar kapcsolatok a II. világháború után*, 23.

¹⁰⁴ Az amszterdami Vrije Universiteit Dokumentációs Központjában találtunk olyan korabeli gyermeknyilvántartási (kinderkaart) kartonlapot, amelynek a kérdéseit érdemes elolvasni. A válaszokat és a kartoték hátlapján található rubrikákat a szülők vagy a gyámok töltötték ki. Ezt követően pedig a tisztiorvos által kitöltendő adatokat találjuk:

„Név: ... Keresztnév: ... Regisztrációs szám: ... Szülők vagy gyámok neve: ... A gyermek neme: ... Vallása: ... Iskola, osztály: ... Cím: ... Lakóhely: ... Születés dátuma: ... Születés helye: ... A szülők foglalkozása: ... Fiu és leánytestvérek száma: ... Különleges körülmények: ... Egészséges-e a gyermek? ... Milyen betegségeken esett át? ... Bőrbetegségek: ... Beoltották-e (himlő, diphteritis): ... Előfordult-e fertőző betegség a családban? ... *Túldolali adatokat a valóságnak megfelelően töltöttük ki:* ... Belegegyezem az esetleges orvosi beavatkozás elvégzésébe: ... A gyermek a teljes belegegyezéssel utazik Hollandiába és ezért minden felelősséget én válllok: ... A szülők aláírása: ... Testsúly: ... Testhossz: ... A röntgenvizsgálat eredménye: ... Szerum-injekciót kapott-e a gyermek? ... Hogyan reagál a tuberkulózis próbára? ... Általános egészségi állapot: ... Kívánatos, szükséges vagy nagyon sürgős a gyermek üldötése? ... A vizsgálatot végző tisztiorvos neve, aláírása, dátum: ... A gyermek elutazásának időpontja: ... A hazatérés időpontja: ... Nevelőszülők neve, címe, lakhelye: ... Személyek száma: ... A családfő foglalkozása: ... Vallása: ... Telefonszám: ...”

¹⁰⁵ Egyesek szerint Szász Imre is lehet – dr. Tóth Miklós a megkeresésemre ezt válaszolta: „Nem keressük össze Tarnóczy Imrével, a Hollandsche Sociëteit van Levensverzekeringen utrecht-i fiókja igazgatójával, akinek Utrechtben sok kapcsolata volt a magyar teológusokkal?” Érdeklődésünkre olyan válasz is érkezett, hogy talán Kulifay Imre (Aba, 1908 – Párizs, 1986) lelkész érkezett erre az alkalomra Hollandiába a párizsi magyar református gyülekezetből. A Magyarországi Református Egyház Konventje 1947-ig anyagilag is támogatta a franciaországi magyar egyházközösséget.

a himnuszt. Az újság azt is megemlíti, hogy a következő hetekben még két transzportot várnak, és remélik, hogy nem ütköznek olyan sok akadályba, amint az a múltkori R. K., vagyis katolikus vonat összeállításakor történt. A mostani vonaton utazó gyermekeket a magyarországi protestáns egyház (sic) jelölte ki az utazásra.¹⁰⁶ Tény az, hogy a második protestáns gyermekvonat leendő utasait 1948. július végén már óvatosan értesítették is arról, hogy esetleg kilátásuk van a fél évi hollandiai tartózkodásra az alábbiak szerint:

„Az Országos Református Szociális Szolgálat tájékoztatás céljából közli, hogy holland meghívásra egy második gyermekvonatra is fogadott el jelentkezéseket, gyülekezeti gondozók útján. A felvételek három héttel ezelőtt lezárultak, és két héten belül ismeretessé lesz, hogy kik vétettek fel. Miután azonban ez a vonat ökümenikus jellegű, tehát az ötszáz gyermek között előreláthatólag kb. 150 evangélikus és 20 baptista vallású gyermek is lesz, viszont református részről a jelentkezések száma a férőhelyek kétszeresét is meghaladja, elsősorban csak az egészségileg és szociálisan teljesen rászoruló gyermekek felvételére lehet számítani.¹⁰⁷

A felvételre számítva egy szülő se tartsa vissza gyermekét a nyaralási lehetőségektől. A felvételtől értesítés, vagy felvilágosítás nyújtása a Központnak nem áll módjában s ezt a szülők saját gyülekezeti lelkipásztoruktól, vagy szociális gondozójuk útján kaphatják meg.

A vonat előreláthatólag kb. augusztus végén, vagy szeptember elején indul hat hónapos üdültetésre.”¹⁰⁸

Aggodalmat és bizonytalanságot tükröz ez a hirdetés, de legalább utólag megismerhetjük a felekezeti elosztás szerinti arányokat és az érdeklődés intenzitását, továbbá azt a naivitással párosuló jóhiszeműséget, hogy miközben a katolikus sajtó hírül adja július 25-én, hogy a Hollandiából ötszáz gyermeket hozó vonat üresen kellett visszatérjen, addig július 31-én a református szerkesztőség még abban bízik, hogy egy hónap múlva elindulhat az újabb vonat.

Mi is elfogadjuk, hogy Rákosi személyes parancsára¹⁰⁹ hiúsították meg ennek és a további gyermekvonatoknak az indítását, de ennek hivatalos nyomát eddig még nem találtuk meg. A kisuttogtató propaganda azzal indokolta a leállítását, hogy a gyermekek és a kísérők közül többen is nyugaton maradtak, továbbá, hogy a gyermekek egészségének a mentése és nevelése a szocializmus elsőrangú célja. Mint tudjuk, hogy a sztalinizmust – erőszakszervileg és kormányzatilag egyaránt – lihegő diktatúrában azt szajkózták, hogy az ember a legnagyobb érték.

¹⁰⁶ Hongaarse kinderen gearriveerd. In: *Utrechts Nieuwsblad* 56. jrg. 1948. július 16. péntek, nr. 63., 3. Em-litenek személy szerint két gyermeket is. Neveik: Nagy Gábor és Budai László.

¹⁰⁷ „– Először is azt szeretném megkérdezni, hogy hogyan is került ki gyermekként Hollandiába?

– 1944-ben költöztünk Óbudára, és egyből bekapcsolódtunk az ottani református gyülekezet életébe. Édesanyám hívó asszony volt, engem is mindig vitt magával gyermekistentiszteletekre. Az, hogy ki mehett Hollandiába természetesen szociális alapon választották ki, és így esett a választás Csobai Zsoltra, a gondnok fiára, és rám.” In: Szetey Szabolcs: *Hit és munka*, 13.

¹⁰⁸ A II. Holland gyermekvonat. In: *Élet és Jövő* 1948. július 31., 2.

¹⁰⁹ „Rákosi letiltotta, nehogy szegény országként gondoljanak Nyugaton a szocialista Magyarországra.” Ld. Kígyós Erzsébet: *Gyermekvonatok*. In: *Protestáns Téka*, III. évf. 3–4. szám, Budapest 2008. április–május, 12. „Az 1948–1949-es vonatok indulását Rákosi Mátyas parancsszóval leállította, bár minden elő volt készítve.” Borovi József: *i. m.* 51.

Végül olvassunk el egy korabeli híradást a Németalföldről, katolikus vonalon üdültetett gyermekek hazaérkezéséről:¹¹⁰

„Háromszáz pirosposzsgás gyermek szállt le a Belgiumból hazatért gyermekvonatról. Háromszáz gyermek szüleinek terhein könnyített, háromszáz gyermek életrendjét, egészségét növelte hónapokon át a keresztény szeretet. Belgium és Hollandia már másodszer adja tanújelét egy-egy nagy háború után annak a felebaráti szeretetnek, amelyet az evangélium hirdetett. Nemrégiben ötszázan jöttek haza Hollandiából; az őket hozó vonat, sajnos, üresen ment vissza, bár kísérők, felszerelés és útravaló élelmiszer várta a vonaton az újabb magyar gyermekcsoportot. A mostani belga vonat is hozott magával egy hosszú listát, azoknak a gyermekeknek névsorát, akiket szeretettel várnak a belga nevelőszülők. Talán nem várnak hiába, hogy segíthessenek.

Mert szívesen teszik. Legutóbb Hollandiában rendőröknek kellett összeszedni egész sor magyar gyermeket, mert a nevelőszülők elrejtették őket, hogy vissza ne kelljen adni.”

Az úgynevezett református vagy protestáns gyermekvonat 1949 januárjában vitte vissza Budapestre a serdülő ifjúságot. Közülük egy sem maradt Hollandiában, míg a katolikusok csoportjából ötvenen nem tértek vissza Magyarországra és állítólag ez volt a főbenjáró ok az akció felszámolására.¹¹¹ Laudon László így emlékezik erre:

„1949. január 19-én indult vissza a vonat Budapestre. Emlékszem, hogy mikor megérkeztünk a pályaudvarra, rengetegen voltak. Voltak olyan gyerekek, akik teljesen elfelejtettek magyarul, és nekünk kellett fordítanunk a szüleiknek, hogy mit is mond a saját gyermekük.”¹¹²

Laudon László hollandul sem felejtett el, ápolta a kapcsolatokat; feleségével, Edit asszonnyal együtt segítettek gyülekezeteken, menekülteken. Emlékeiben azóta is őrzi azt az életre szólóan meghatározó hollandiai félesztendőt.¹¹³

¹¹⁰ Idehaza a belgiumi gyermekek. In: *Új Ember*, 1948. július 25. nr. 29., 1. Itt természetesen a katolikus vonalon üdültetett gyermekek hazajöveteléről van szó, és ez a vonat kellett volna szállítsa a református szociális szolgálat által jelzett második vonat gyermekeit.

¹¹¹ Beliczay Angéla: *Holland–magyar kapcsolatok a II. világháború után*, 23.

¹¹² A Laudon Lászlóval készített interjút ld. Szetey Szabolcs: *Hít és munka*, 14.

¹¹³ „– Milyen emberek voltak a nevelőszülei és hogyan fogadták önt?

– Amikor megérkeztem a nevelőszüleim sajnos nem tudtak élem jönni, mivel a Papa dolgozott, de egyébként nagyon kedvesen fogadtak. Fiatal házaspár volt, a Mama Ger Passies-Middelkoop 27 éves, a Papa Johann Passies pedig 30 éves. A Mama háztartásbeli volt, a Papának pedig szállító cége volt 3 autóval. Gyermekek nem voltak, csak később fogadtak örökbe egy 6 éves majd később egy 2 hónapos gyereket. A család egyébként nem tartozott a módosabbak közé, mivel a Papa egy 7 gyermekes földműves család negyedik gyermeke volt. A mai napig emlékszem a Papa kezére, hogy mennyire kérge volt, és a kérgek között tele volt földdel. Rendkívül tetszett az, hogy nagyon komoly hívő emberek voltak.

– Milyen volt gyermekként egy idegen országba, idegen emberek közé kerülni? Hogyan teltek az első napok, hetek?

– Az első napokban kézzel-lábbal próbáltuk egymást megérteni a nevelőszüleimmel, ám viszonylag – mivel gyerekként az ember könnyebben tanul – hamar megtanultam hollandul és egy hónap után nem volt probléma a kommunikációval. Szokatlan volt számomra az a másfajta gondolkodás, ami Hollandiára jellemző volt, pl. mindent jegyre lehetett kapni, de elsősorban nem élelmiszerrre gondolok, hanem előfordult olyan, hogy egy pár zoknit is csak jegyre adtak ki. Én is, mint a család tagja, rendelkeztem ilyen jegyekkel. Nagyon szigorú rend szerint éltek, külön volt hétköznapi és külön vasárnapi ruha. Én is kaptam odakerülésemkor egy fa klumpát, amiben az első napokban állandóan el akartam esni, de aztán idővel megszoktam, viszont a klumpához való bőr klumpazoknit nagyon szerettem. A másik, amit nagyon nehezen szoktam meg az az ét-

A Laudon Lászlóéhoz hasonló emlékezések összegyűjtése és publikálása részben pótolhatja egyháztörténet-írásunk adósságát, ugyanis a második világháború utáni magyar gyermekmentési akciókról eddig csak töredékes ismeretekkel rendelkezünk.

Következtetéseink a hollandiai gyermekmentés történetének jelenlegi áttekinthetőségéről

Tanulmányunk írása közben megbizonyosodtam afelől, hogy európai összefüggésben kell vizsgálni ezt az amúgy is nemzetközi vonásokat hordozó gyermekmentést. Elsősorban a belgiumi és a hollandiai háttérre gondolunk,¹¹⁴ és a két ország vonatkozásában lehetőség szerint egyszerre, vagyis párhuzamosan kell tárgyalni az akciót.

kezés. Igen egyszerűen étkeztek, általában főtt krumpli volt és valami zöldség hozzá. Leves egy héten csak egyszer volt, vasárnap, és ez nekem nagyon hiányzott, arról nem is beszélve, hogy a levest birkahúsból készítették, amit szintén nagyon nehéz volt megszoknom, viszont minden étkezés után pudingot ettünk. Nevelőszüleim beíratk az iskolába, ahova kb. egy hónapig jártam. A következő református iskola a másik faluban, Hoofddorp-ban volt. Kaptam egy viszonylag elég egyszerű biciklit, és minden nap azzal kellett átjárom. Egyszer azonban elbámészkodtam (néztem a repülőket) és beletekerem a vizes árokba, ahonnan az osztálytársaim húztak ki. Elmentünk az iskolába, de a tanítónő, amikor meglátott, hívta a szüleimet és onnantól kezdve befejeződött az iskolába járásom, de kezdődött számomra egy új élet.

– Mit takar pontosan ez az új élet?

– Azt jelentette, hogy a Papának segítettem dolgozni, rengeteget szállítottunk (Chevrolet Dodge autókkal), sokfelé jártunk. Minden pénteken Haarlembe mentünk sajtot eladni. A Mama közben persze otthon volt, de abban az időben nagyon kevés nő dolgozott.

– Tudna esetleg valamilyen érdekes történetet mesélni, ami nagyon emlékezetes volt a számára?

– Nagyon sok ilyen történet van, pl. az egyik ilyen, hogy egyszer elmentem megnézni, hogy hogyan hordják a cukorrépat a földekről az uszályokra, ez azért volt érdekes, mert már akkor olyan komoly gépeik voltak, amik Magyarországon csak jóval később jelentek meg. Amíg bámészkodtam, az egyik sofőr elhívott kocsikázni, de az autó beragadt a sárba. Élmény volt nézni, ahogyan kiszabadították, viszont emiatt későn értem haza, és büntetést kaptam érte. Mint már említettem sokfelé jártunk, és a család is szívesen kirándult, így esett meg, hogy egyszer elmentünk megnézni a királynő aranyhintóját, ill. a tengerhez is eljutottunk. Többen voltunk gyerekek, akik azonnal levettük a ruhánkat és futottunk be a vízbe, míg a felnőttek csak a nadrágjuk szárát húzták fel, és csak úgy mentek be a vízbe. Emlékszem rá, hogy később, amikor 1964-ben kimentem, már egészen más volt e téren is a helyzet. Még egy érdekes dolgot akarok elmesélni. Nekem minden este 8 órakor le kellett feküdnöm, és ez különösen akkor volt rossz, amikor a Mama születésnapját tartottuk, ami november 22-én volt. Még szilveszterkor is ez volt a rend, de ott éjfélkor felkeltek a szülők, és nagy süteményevést tartottunk.

– Voltak-e barátai, esetleg más magyar gyerekek a közelben?

– Sajnos nem volt egyetlen magyar gyerek sem a közelemben, viszont a szomszéd kislánnyal rengeteget játszottam. Volt neki egy rollerje, és azzal gurultunk le a közeli lejtőn, egyszer ő, egyszer én. Vele azóta is tartom a kapcsolatot.

– Milyen volt az egyházi élet akkor?

– A holland emberek nagyon komolyan vették hitüket, és jártak rendszeresen templomba. Minden vasárnap kétszer mentünk istentiszteletre, délelőtt 10-re és délután 5 órára. Ilyenkor a Papa a teherautójával szállította az embereket a templomba, mivel az is Hoofddorpban volt, mint ahova iskolába is jártam.

– Gondolom, hogy a kapcsolat nem szakadt meg?

– Így van. Rengeteget leveleztem a nevelőszüleimmel, és később 1964-ben 75 dollárral a zsebemben kimentem hozzájuk, mint turista három hétre. A nevelőszüleim 1965-ben viszonzták a látogatást, és nagyon jó kapcsolat alakult ki köztük és a szüleim között. A Papa látva az itteni helyzetet igyekezett nagyon sokat segíteni.” Szetey Szabolcs: *Hit és munka*, 14.

¹¹⁴ Álapos háttér- és teológiai fundamentum-feltáró műnek számít Ladányi Sándor dolgozata: *A hollandiai neo-kalvinizmus („kyprianizmus”) hatása a magyarországi református egyházban – magyar diákok az amsterdami Szabad Egyetemen*. Budapest 1998.

A hollandiai feltárás még részleteiben sem történt meg, pedig a korabeli újságok hozzáférhetőek. Új holland levéltári anyag sem került publikálásra,¹¹⁵ legalábbis nem találkoztunk ilyen jellegű munkával.¹¹⁶ Néhány komoly tanulmányon kívül magyar összefoglaló mű sem született. Pedig szeretetintézményeink történetére nézve is jó lenne tudni a svájci vagy a hollandiai gyűjtések adatait, esetünkben például azt, hogy a mátraházi református gyermeküdülő újjáépítéséhez Pap László miként használta fel a holland fél hozzájárulásával azt az adományt, amelyet tulajdonképpen a gyermekek üdültetésére szántak, amennyiben 1948 októberében elindulhatott volna Hollandiába a második református szerelvény.¹¹⁷

Holland részről Miskotte, van Ruler és Kisjókai Erzsébet szerepe eddig teljesen hiányzott, jelen dolgozatban új nyomvonalakat sikerült feltárnunk. Már is kijelöltük a további kutatás teendőit, többek között egy szöveggyűjtemény összeállítását.¹¹⁸ Egy átfogó mű megírását a gyermekmentési akció mentén máig élő egyházi¹¹⁹ és felebaráti kapcsolatok is szükségessé teszik,¹²⁰ másrészt pedig kiemelten jelentős fejezetről van szó a holland–magyar egyházi kapcsolatok történetének a köréből.¹²¹

¹¹⁵ Feltétlen megtekintésre vár az amszterdami Városi Levéltár (Stadsarchief) következő jelzetű anyagának a vizsgálata: 1144 – Archief van de Stichting Landelijke Unie van Vrijwilligers; 267 – Correspondentie over het opnemen van Hongaarse kinderen, vervolgens over hulp aan Hongaarse vluchtelingen en correspondentie met het Nationaal Comité Hulpverlening Hongaarse volk. 1947–1948, 1956–1957. *1 omslag*, Az itt található dokumentumokat egy jövődöbéli publikációban hasznosítjuk.

¹¹⁶ Szükségesnek tartjuk megemlíteni azt a szintén Bernáth Istvántól származó híradást, hogy Beliczay Angéla szerkesztésében egy összefoglaló jellegű könyv- és levélgűjtemény állott megjelenés előtt a hollandiai magyar gyermekkió történetére nézve. Bernáth István: *Hollandról magyarra...*, 31. Beliczay Angéla gyermekként szintén megjárta Hollandiát, református lelkész, vallásanár, könyvtáros. 1994-ben bekövetkezett haláláig a Ráday Könyvtár főmunkatársa. Újvidéken született 1909-ben, a budapesti teológiára 1928-ban iratkozott be Beliczay Angyalka néven. Iratai az 1980-as években folyamatosan kerültek a levéltárba. Az anyag főként kéziratokat, könyvtári és ismeretterjesztő munkásságának dokumentumait, jegyzeteit tartalmazza. Jelzete: C/13. Beliczay Angéla (1909–1994) iratai 1920–1990. Kereken 19 doboz, azaz kb. 2,5 folyóméternyi anyagról van szó. Újságcikkek, egyes nyomtatványok – holland és német nyelven. 13 db. 1926–1948. Ld. Nagy Edit (szerk.): *A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárának repertórium*a címmel 2002-ben megjelent, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával készült kötet tovább szerkesztett, folyamatosan bővített változatát. A világhálón: <http://www.radayleveltar.hu/fondj.rtf>. láttuk 2011 dec. 5-én. Ennek az anyagnak a tanulmányozása eddig nem állott módunkban.

¹¹⁷ Beliczay Angéla: *Holland–magyar kapcsolatok a II. világháború után*, 23.

¹¹⁸ Erre vonatkozó igénynek a jelét mutatja például a P. L. szignójú összeállítás a budapesti *Az Út* folyóirat 1948 dec. 19–25-i számában: „Mit írunk rólunk a holland reformátusok?” (A P. L. jelentheti a Pap László, de inkább a Pákozdy László nevét, akit Bereczky a saját kezdeményezésére vitt ki Amszterdamba, hogy tudósítsa a sajtójukat). Ld. Pap László: *Tíz év és ami utána következett 1945–1963*, 66.

¹¹⁹ Wassenaar kisvárosának Szent József nevét viselő plébániája négyévente hívja meg mindazokat a hajdani vendéggyermeket, hozzátartozókat és egyházi előjárókat, akik valamikor odakerültek Görögországból, Örményországból, Ausztriából és Magyarországról. A wassenaari plébánia hívei 1948 után is küldtek segélyszállományokat Lengyelországba és Ukrajnába. A plébános hagyományt teremtett azért, hogy a találkozók ünnepe idején görög katolikus istentiszteletet tartanak. Legutóbb a Magyar Görögkatolikus Egyház püspöke szolgált és a hágai magyar nagykövet is résztvett a misén. („*Bizánci bérvége*” *Hollandiában*; 2012 jan. 10-i híradás.)

¹²⁰ A Magyar Vöröskereszt 2009. június 18-án az első humanitárius magyar gyermekvonat és az azt követők szerepére hívta fel a figyelmet. Idézünk a sajtóközleményből: „Közel 75 000 betegeskedő gyermek tölthetett el kellemes hónapokat holland, belga, svájci, svéd és angol családoknál. *A Thanks Nederlands!* rendezvénysorozat ennek a tevékenységnek állít emléket.”

¹²¹ A Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszéke 2009. ápr. 20-án sikeres konferenciát és kiállítást szervezett a Hollandiát és Belgiumot sűrűn járó hajdani gyermekmentő vonatok indulásának 1920. febr. 8. évfordulójára való tekintettel.